

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

Форма навчання: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «Політична культура та публічні комунікації в умовах розвитку громадянського суспільства»

здобувача **Шуваєва Антона Андрійовича**
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: **д.філософ.п.у.а., Осмак А. С.**
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

_____ (підпис)

**Робота допущена до захисту
перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри:
доктор наук з державного управління, доцент, Карпенко О.В.

Київ 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної /
освітньо-наукової програми

_____ *(підпис) (ініціали, прізвище)*

_____ 20__р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ *(підпис) (ініціали, прізвище)*

_____ 20__р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти **Шуваєву Антону Андрійовичу**
(прізвище, ім'я, по батькові)

заочної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи

**на тему «Політична культура та публічні комунікації в умовах
розвитку громадянського суспільства»**

Тему затверджено наказом ректора Університету від «25» жовтня 2022р . № 1854-ст

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА І ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ (назва розділу)
Розділ 2	ОСНОВНІ НАПРЯМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ (назва розділу)
Розділ 3	СОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ (назва розділу)
Об'єкт дослідження:	політична культура як одна з важливих складових політичного режиму.
Предмет дослідження:	особливості трансформації політичної культури в умовах переходу до демократичного політичного режиму в Україні.
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	з'ясування основних напрямів і особливостей трансформації політичної культури в умовах переходу України до демократичного політичного режиму.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	З'ясувати місце політичної культури в структурі політичного режиму
У розділі 2	Визначити основні напрями і особливості трансформації політичної культури в умовах переходу до демократичного політичного режиму; Розкрити зміст і основні характеристики політичної культури демократичного типу;
У розділі 3	Охарактеризувати особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократії в Україні.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

А.С. Осьмак

(ініціали, прізвище)

«25» жовтня 2022р.

А.А. Шуваєв

**Завдання одержав
здобувач**

(підпис)

(ініціали, прізвище)

«25» жовтня 2022р.

Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота містить 65 сторінок, список використаних джерел з 80 найменувань.

«Політична культура та публічні комунікації в умовах розвитку громадянського суспільства»

Об'єктом дослідження кваліфікаційної магістерської роботи є політична культура як одна з важливих складових політичного режиму.

Предметом дослідження є особливості трансформації політичної культури в умовах переходу до демократичного політичного режиму в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою даного магістерського дослідження є з'ясування основних напрямів і особливостей трансформації політичної культури в умовах переходу України до демократичного політичного режиму.

Відповідно до поставленої мети визначені такі *завдання*:

- з'ясувати місце політичної культури в структурі політичного режиму;
- визначити основні напрями і особливості трансформації політичної культури в умовах переходу до демократичного політичного режиму;
- розкрити зміст і основні характеристики політичної культури демократичного типу;
- охарактеризувати особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократії в Україні.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Під час дослідження було систематизовано різноманітні підходи до трактування політичної культури та публічних комунікацій в умовах розвитку громадянського суспільства, проаналізовано основні напрями формування демократичної політичної культури в Україні – оновлення цінностей, орієнтацій, навичок, моделей політичної поведінки, методів і прийомів політичної діяльності.

Практичні результати дослідження полягають у виявленні тенденцій у визначенні трансформації політичної культури, як складової загального процесу трансформації, основними напрями якої є становлення демократичного типу політичної свідомості, формування політичної поведінки на демократичних засадах, утвердження демократичної культури функціонування політичних інститутів. Основні теоретичні положення роботи можуть бути використані для розробки спецкурсу з проблем політичної культури для державних службовців в системі магістерської підготовки і короткотермінових семінарів для слухачів системи підвищення кваліфікації керівних кадрів.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи – 2022. Рік захисту роботи – 2022.

Ключові слова: держава, органи державної влади, державне управління, демократична держава, політична культура, політичний режим, політичні інститути, демократична політична культура, політична свідомість, політична поведінка, політична діяльність.

В і д г у к
про кваліфікаційну магістерську роботу
здобувача факультету економіки та управління
освітньо-професійної програми «Цифрове врядування»

Шуваєва Антона Андрійовича

на тему: «Політична культура та публічні комунікації в умовах розвитку громадянського суспільства»

1. Актуальність теми. Політична культура – це унікальне за складністю і багатством змісту явище, дослідження якого дозволяє глибше зрозуміти і передбачити політичну поведінку людей, що в умовах трансформації політичного режиму є досить важливим. Деякі дослідники називають її матрицею політичного процесу, оскільки вона пронизує діяльність всіх структур політичної системи. Враховуючи все вищезазначене, стає зрозумілим актуальність дослідження трансформації політичної культури як складової загального процесу трансформації українського суспільства. Тривалий перехідний стан українського суспільства потребує докорінних змін політичної культури громадян як на рівні еліт, так і на рівні населення, яка була б адекватна ринковій економіці і плюралістичній демократії.

2. Позитивні риси кваліфікаційної магістерської роботи. Проаналізовано основні засади політичної культури та публічних комунікацій в умовах розвитку громадянського суспільства.

3. Наявність самостійних розробок автора. У роботі проведений порівняльний аналіз стану політичної культури населення сучасної України крізь призму основних компонентів політичної культури розвинутого громадянського суспільства: політична інформованість, компетентність і активність. політична ефективність. ставлення до політичних інститутів, політичних лідерів, та й до самої держави.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій. На основі проведеної роботи зроблені висновки, що перспективи розвитку політичної культури та публічних комунікацій в умовах розвитку громадянського суспільства полягають у кардинальному оновленні влади, утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні пріоритеті прав і свобод громадян.

5. Наявність недоліків: робота містить деякі елементи ненаукової лексики й неточності мовностилістичного характеру, завелику кількість цитувань, також недоліком є відсутність в роботі табличного та графічного представлення результатів дослідження.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної магістерської роботи та її допущення до захисту перед ЕК. Дослідження виконано самостійно, якісно та вчасно, з дотриманням установлених вимог. Зміст роботи відповідає індивідуальному плану. Широкий діапазон актуальних питань, елементи наукової новизни і практична цінність дослідження дозволяють зробити висновок, що магістерська робота Шуваєва Антона Андрійовича на тему: «Політична культура та публічні комунікації в умовах розвитку громадянського суспільства» виконана на достатньому науково-теоретичному рівні та відповідає кваліфікації «Магістр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», а її автор заслуговує на оцінку «Задовільно».

Науковий керівник: доцент кафедри національної економіки та публічного управління, доктор філософії з публічного управління та адміністрування

Антон ОСЬМАК

«_____» «_____» 20__р.

Рецензія

на кваліфікаційну магістерську роботу здобувача вищої освіти

Шуваєва Антона Андрійовича

на тему: **«Політична культура та публічні комунікації
в умовах розвитку громадянського суспільства»**

Актуальність обраної теми магістерської роботи обумовлена тими важливими змінами, які відбуваються в Україні з моменту розпаду СРСР, здобуття незалежності і вибору стратегії суспільного розвитку, пов'язаної зі становленням демократії і формуванням розвиненого громадянського суспільства. Магістерська кваліфікаційна робота, яку подано на рецензію, виконана у повному обсязі у встановлений термін. Дослідження виконано у відповідності з завданням із дотриманням всіх вимог.

Якість проведеного дослідження подано у чітко сформульованих завданнях дослідження, представлено конкретний матеріал щодо означеної проблеми. Елементи наукового апарату визначено відповідно до мети, наукова новизна і практична значущість подані адекватно актуальності обраної теми. Достовірність результатів та обґрунтування висновків представлено в логічній послідовності.

У цілому магістерська робота виконана на належному науково-методичному рівні. Автор застосував здобуті під час навчання теоретичні й практичні знання, вміння та навички в галузі публічного управління та адміністрування для вирішення конкретних практичних завдань.

Присутні незначні орфографічні помилки в тексті роботи, використана ненаукова лексика. Автором магістерської роботи визначено основні напрями і особливості трансформації політичної культури в Україні.

Магістерська робота *Шуваєва Антона Андрійовича* на тему *«Політична культура та публічні комунікації в умовах розвитку громадянського суспільства»* відповідає вимогам, які висуваються до дипломних робіт на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», може бути допущена до захисту перед ЕК та заслуговує на оцінку *«добре»*.

Рецензент:

Заступник начальника управління –
начальник 2 відділу 3 управління
Департаменту захисту інформації
Адміністрації Держспецзв'язку,
доктор філософії з публічного управління
та адміністрування

Віталій ГАВРИЛЯК

8.12.2022

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА І ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ.....	8
1.1. Теоретико-методологічні підходи до визначення змісту, структури і типів політичної культури.....	8
1.2. Політична культура як складова політичного режиму	20
РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ НАПРЯМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	29
2.1. Демократичні трансформації політичної свідомості і поведінки	29
2.1. Формування культури демократичного типу на інституціональному рівні....	41
РОЗДІЛ 3 СОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	49
3.1. Формування політичної свідомості і поведінки на демократичних засадах ...	49
3.2. Становлення демократичної культури функціонування політичних інститутів	58
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	71

ВСТУП

Актуальність теми магістерської роботи обумовлена тими важливими змінами, які відбуваються в Україні з моменту розпаду СРСР, здобуття незалежності і вибору стратегії суспільного розвитку, пов'язаної з становленням демократії і формуванням розвиненого громадянського суспільства.

Демократичні перетворення на порядок денний ставлять питання про пошук ефективних механізмів зміцнення демократії як на інституційному рівні так і на рівні масової суспільної свідомості та поведінки.

Зарубіжний досвід становлення демократії свідчить про те, що незворотність демократичних перетворень значною мірою залежить від формування демократичної політичної культури суспільства, яка виступає важливим чинником трансформації політичного режиму від тоталітаризму та авторитаризму до демократії.

В різних державах процес демократизації є специфічним, проте, на основі порівняльного аналізу було з'ясовано цілий ряд економічних, соціальних, культурних, релігійних та зовнішньополітичних факторів, від яких залежить стабільність демократії. Одним з таких факторів, який може безпосередньо сприяти або перешкоджати демократичному політичному розвитку, виступає політична культура.

Політична культура – це унікальне за складністю і багатством змісту явище, дослідження якого дозволяє глибше зрозуміти і передбачити політичну поведінку людей, що в умовах трансформації політичного режиму є досить важливим. Деякі дослідники називають її матрицею політичного процесу, оскільки вона пронизує діяльність всіх структур політичної системи.

Враховуючи все вищезазначене, стає зрозумілим актуальність дослідження трансформації політичної культури як складової загального процесу трансформації українського суспільства. Тривалий перехідний стан українського суспільства потребує докорінних змін політичної культури громадян як на рівні

еліт, так і на рівні населення, яка була б адекватна ринковій економіці і плюралістичній демократії.

Об'єкт дослідження – політична культура як одна з важливих складових політичного режиму.

Предмет дослідження – особливості трансформації політичної культури в умовах переходу до демократичного політичного режиму в Україні.

Мета та завдання роботи. Метою даного магістерського дослідження є з'ясування основних напрямів і особливостей трансформації політичної культури в умовах переходу України до демократичного політичного режиму.

Реалізація мети зумовила постановку і вирішення таких завдань:

- З'ясувати місце політичної культури в структурі політичного режиму;
- Визначити основні напрями і особливості трансформації політичної культури в умовах переходу до демократичного політичного режиму;
- Розкрити зміст і основні характеристики політичної культури демократичного типу;
- Охарактеризувати особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократії в Україні.

Об'єкт, предмет і завдання дослідження зумовили використання відповідних **методів** – передусім, системного, порівняльного, структурно-функціонального. За допомогою системного методу було виявлено зв'язки між політичною культурою та іншими елементами політичної системи суспільства. Застосування структурно-функціонального методу дало змогу з'ясувати взаємозв'язок між політичним режимом і політичною культурою як елементами політичної системи.

Порівняльний метод використовувався при дослідженні трансформаційних процесів, що в свою чергу зумовило детальний аналіз етапів і напрямків трансформації політичної культури як складової загального процесу трансформації. Для аналізу особливостей становлення демократичної політичної культури в Україні використані матеріали соціологічних досліджень.

Новизна отриманих результатів – зумовлена актуальністю даної теми і аналізом недостатньо вивчених питань, пов'язаних з проблемами формування

демократичної політичної культури в умовах становлення демократії в Україні. Вона полягає в наступному:

- З'ясуванні місця політичної культури в структурі політичного режиму, яка виступає як його елемент (політична свідомість) і функціональна характеристика (політична поведінка);
- Аналізі основних напрямів формування демократичної політичної культури в Україні – оновлення цінностей, орієнтацій, навичок, моделей політичної поведінки, методів і прийомів політичної діяльності.
- Розробці практичних рекомендацій органам державної влади і управління по формуванню політичної культури українського суспільства на інституціональному і особистісному рівнях.

Практичне значення отриманих результатів. Здійснені в процесі дослідження висновки дають можливість розширити теоретико-методологічні знання з проблем політичної культури.

Основні теоретичні положення роботи можуть бути використані для розробки спецкурсу з проблем політичної культури для державних службовців в системі магістерської підготовки і короткотермінових семінарів для слухачів системи підвищення кваліфікації керівних кадрів.

Здійснений в роботі аналіз проблем і основних шляхів становлення демократичної політичної культури в Україні буде корисний різним суспільно-політичним інститутам, державним органам, політичним лідерам, громадським організаціям по здійсненню виховного впливу.

Структура роботи визначається специфікою теми, мети, завдань дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаної літератури. У першому розділі аналізується взаємозв'язок політичної культури і політичного режиму, в другому розкриваються основні шляхи становлення демократичної політичної культури, в третьому – особливості трансформації політичної культури в умовах переходу до демократії в сучасній Україні.

Публікації. Результати роботи висвітлено у тезах науково – практичної конференції:

Шуваєв А. А. Політична культура та публічні комунікації в умовах розвитку громадянського суспільства / Публічне управління та кібербезпека: теорія та практика зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 15 вересня 2022 р.). [Електронне видання]. – Київ : «ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022. –С. 59-63

РОЗДІЛ 1

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА І ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ

1.1. Теоретико-методологічні підходи до визначення змісту, структури і типів політичної культури

Термін “політична культура” уперше був введений в науковий обіг німецьким філософом І.Г. Гердером у 18 столітті (21, с.333). Проте його систематичне використання пов’язане з іменами відомих американських дослідників Г.Алмонда, С.Верби, Л.Пая, Дж.Пауелла (2) і веде свій відлік з кінця 50-х – початку 60-х років 20 століття. Ними було поставлено питання про необхідність вивчення специфічної області суспільних явищ, які належать одночасно до сфери політики і до сфери культури, а саме – політичної культури.

Разом з тим, слід зазначити, що політична культура як явище цікавила філософів ще з часів Платона та Арістотеля, які намагалися зрозуміти різну поведінку груп людей і цілих народів в однакових політичних ситуаціях. Проте, у стародавніх мислителів, філософів Нового Часу не знаходимо більш-менш цільних досліджень цих питань.

Однією з перших фундаментальних робіт, присвячених дослідженню політичної культури, була праця Г.Алмонда і С.Верби “Громадянська культура”. На основі порівняльного аналізу стану політичної культури в п’яти країнах західної демократії – США, Великобританії, Німеччині, Італії та Мексиці, автори сформулювали домінуючий тип політичної культури в цих країнах, який визначили як англо-американський.

Серед сучасних українських дослідників, які займаються як загальнотеоретичними проблемами політичної культури, так і аналізом стану політичної культури сучасного українського суспільства слід відзначити праці, Є.К.Бистрицького (9), Л.П.Нагорної (46, 47), В.А.Ребкала (7,59), П.П.Шляхтуна (77). Так, зокрема, в монографії Л.П.Нагорної “Політична культура українського

народу: історична ретроспектива і сучасні реалії” здійснено комплексне дослідження політичної культури українського народу в історичному і соціокультурному вимірах (46). Виходячи з особливостей української ментальності та трагічних обставин життя народу, автор аналізує причини і прояви фрагментарності політичної культури, “больові точки” політичної поведінки, фактори конфліктогенності. В роботі також розкривається зміст і структура поняття “політична культура”, її функції та принципи типологізації.

У роботі М.Ф.Головатого та В.А.Ребкала “Політична культура сучасної молоді” політична культура розглядається як якісна характеристика політичного життя суспільства так і дійовий інструмент демократичних перетворень. Підкреслюється важливість та необхідність формування демократичного типу політичної культури для становлення демократії в Україні (7).

Цікавий матеріал для розуміння перехідного стану українського суспільства особливостей політичної культури населення сучасної України дають результати соціологічного моніторингу, який проводиться Інститутом соціології НАН України, починаючи з 1994 року до сьогоднішнього дня (65, 66). Вчені інституту ось уже більше 10 років проводять дослідження політичної культури населення України за наступними показниками:

- рівень задоволення станом речей у сфері політичних відносин і рівень довіри до політиків і влади;
- політична поінформованість і компетентність;
- політична активність і залученість, політична ідентифікація;
- готовність до участі в акціях протесту;
- національна і соціально-класова толерантність.

Виходячи з теми магістерської роботи вважаємо за необхідне розглянути також теоретико-наукові підходи до проблематики трансформації політичних режимів. Цими питаннями займалися, зокрема, Є.Вятр (16), З.Бжежинський (8), М.Джилас (28), С.Гантінгтон (69), Дж.О’Донелл (69), Д.Растоу (58) та інші.

Взагалі вивчення трансформаційних процесів можна умовно розділити на три етапи у відповідності з трьома хвилями демократизації. Посткомуністичні

трансформації у Центрально-Східній Європі і колишньому СРСР сприяли дослідженням відмінностей трансформації комуністичних режимів від попередніх історичних аналогів. Ґрунтовне дослідження сутності, структури, типології та динаміки трансформації політичних режимів знаходимо в роботі А.П.Циганкова “Сучасні політичні режими: структура, типологія, динаміка” (74).

Після проголошення незалежності України розширилися дослідження проблем демократичного політичного режиму вітчизняними науковцями. Серед них слід назвати роботи Є.І.Головахи (23), А.Г.Слюсаренко (62), В.М.Якушика (79).

Незважаючи на те, що окремі аспекти політичної культури і політичних режимів все частіше стають об’єктами наукового дослідження, ця проблема залишається недостатньо вивченою. Не в повній мірі висвітлена роль політичної культури як своєрідного засобу державотворення, недостатньо розкрито вплив типу і характеру політичної культури на функціонування політичної системи, не з’ясовано зв’язок політичної культури і політичного режиму, недостатньо уваги приділяється трансформації політичної культури в умовах переходу до демократичного політичного режиму і взагалі, її роль в загальному процесі трансформації.

Політична культура – важливий чинник і необхідна умова функціонування політичної сфери суспільства.

У сучасній політичній теорії існують різні підходи до визначення феномену політичної культури. Проте більшість з них можна умовно розділити на три великі групи, головна відмінність між якими полягає у розумінні того, яке коло явищ охоплює політична культура у сфері політичного життя суспільства, соціальних груп, особи.

Перший підхід, його можна назвати традиційним – обмежує політичну культуру виключно суб’єктивними компонентами, а саме – сукупністю політичних установок по відношенню до певної політичної системи. Зокрема, у своїй статті “Порівняльні політичні системи” Г.Алмонд ще у 1956 році вперше сформулював положення, в яких визначив основні параметри концепції

політичної культури. “Будь-яка політична система,- стверджував він, - влаштована в певний зразок орієнтації на політичні дії” (5, с.11). Цей тип орієнтації було названо політичною культурою. Пізніше в книзі “Громадянська культура” Г.Алмонд і С.Верба уточнили поняття “політична культура”, вказуючи на специфічні політичні орієнтації – установки по відношенню до політичної системи та її окремих частин і установки по відношенню до власної ролі в системі (цит. по: 5, с.12).

Обмеження політичної культури сферою політичної свідомості знаходимо у американського політолога Л.Пая, який говорить, що політична культура є “сукупністю установок, переконань та почуттів, яка задає порядок і надає значення політичному процесу. Вона включає в себе як політичні ідеали так і діючі норми правління”. Другий підхід розглядає політичну культуру як єдність політичної свідомості і політичної поведінки. Цю точку зору презентують Д.Пол, У.Розенбаум, Р.Карр, М.Бернстейм. Американський політолог Д.Пол, наприклад, вважає, що політична культура представляє собою поєднання “вартостей, символів, а також зразків і установок поведінки, які лежать в основі політики суспільства” (5, с.15). Схожого визначення притримується і Є.Вятр. На його думку, “політична культура – це сукупність позицій, вартостей та зразків поведінки, які торкаються взаємовідносин влади і громадян” (16, с.259).

Такий підхід має своїх прибічників і серед українських науковців. Серед них Є.Головаха, Н.Паніна, М.Чурилов, І.Буров – автори колективної монографії “Політична культура населення України: Результати соціологічних досліджень”. Їм належить наступне визначення політичної культури: “Політична культура є сукупністю, поглядів, переконань, орієнтацій і зразків поведінки, що визначають ставлення людей до політичної сфери суспільства, рівень і спрямованість їх політичної активності” (53, с.3).

Третій – суб’єктивно-об’єктивний підхід, включає до політичної культури поряд з політичною свідомістю і поведінкою ще й способи функціонування політичних інститутів. Серед українських дослідників які притримуються такої ж думки варто назвати В.А.Ребкала, Л.П.Нагорну та інших. Так В.А.Ребкало,

зокрема, зазначає, що “політична культура – це свого роду матриця політичного життя, яка задає стійкі і динамічні форми мисленню, свідомості, поведінці окремих громадян, груп, інститутів і суспільству в цілому” (7, с.41).

Ці підходи до визначення змісту політичної культури широко представлені в сучасній політичній науці, проте не вичерпують усього арсеналу концепції політичної культури. Існують також об’єктивні і евристичні концепції політичної культури. З точки зору завдань даного магістерського дослідження *політична культура розглядається у відповідності з суб’єктивно-об’єктивним підходом як сукупність стійких форм політичної свідомості і поведінки, а також характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи.*

Основними структурними елементами політичної культури виступають:

- знання про політику, знайомство з фактами, інтерес до них;
- оцінка політичних явищ, оціночні думки про те, як повинна здійснюватися влада;
- емоційна сторона політичних позицій (любов, ненависть);
- визнані в даному суспільстві зразки поведінки, які визначають, як можна і як належить поводитися в політичному житті (16, с.259).

Якщо додати до цих елементів інституціональні політичні структури, то будемо мати повне уявлення про структуру політичної культури.

Зупинимося більш детально на характеристиках основних структурних елементів політичної культури.

Політична свідомість – це система політичних знань, цінностей і ідейно-політичних переконань, на основі яких виробляються найбільш стійкі і значимі політичні орієнтації і установки людей по відношенню до політичної системи та їх місце у ній. В самій політичній свідомості виділяють емпіричний і теоретичний рівень. Емпіричний рівень політичної свідомості формується на основі повсякденного практичного досвіду людей і пов’язаний з їх безпосередньою політичною поведінкою. Теоретичний рівень політичної свідомості – це сукупність ідей, поглядів, знань, що виробляються вченими на базі наукових

досліджень політичних відносин, процесів, глибокого вивчення їх суті, суперечностей та закономірностей їх розвитку.

Одна з форм політичної свідомості – це політична ідеологія, яка не тільки являє собою знання, але й відбиває певне відношення до політичних процесів і явищ. Ідеології, зазвичай, не претендують на адекватне відображення дійсності. Їх головною функцією є теоретичне обґрунтування процесу створення або підтримки певного суспільного порядку і об'єднання з цією метою широких прошарків населення. Вони виробляють нормативний образ суспільства і держави, який має значну консолідуєчу силу; формують ціннісні уявлення про основні принципи і чесноти бажаної політичної організації; виробляють суб'єктивний образ емоційно привабливого та соціально необхідного політичного устрою.

Самі по собі політичні ідеології не мають директивного характеру і не можуть приписувати людині ту чи іншу лінію поведінки. Вони виступають швидше як система орієнтирів при здійсненні політичного вибору. Взяті ж на озброєння політичними партіями або державою, вони стають їх цементаючим принципом і засобом досягнення внутрішньої дисципліни. Їх постулати набувають обов'язкового характеру, а ритуали і декларації про прихильність стають необхідними атрибутами життя. Однак, відкрите суспільство потребує не ідеологічного диктату, а вільної консолідації і співробітництва. У ньому утверджується принцип ідеологічного і політичного плюралізму.

Політична поведінка – це практична взаємодія особи з політичним середовищем, яка виявляється в тій чи іншій формі політичної участі.

Практика політичного життя демонструє різні прояви політичної поведінки: від активної участі в політиці до байдужого ставлення до політичного життя, ухилення від нього. С.Верба і Л.Пай виділили наступні форми політичної участі: цілком пасивні форми політичної поведінки; участь лише у виборах в представницькі органи влади; залучення індивідів до вирішення лише місцевих проблем; політична поведінка активних учасників передвиборних кампаній; політична поведінка активістів; професійна політична діяльність (5, с.189).

Одна з форм політичної участі для більшості населення – це вибори. В електоральному процесі реалізуються важливі для демократії завдання: здійснюється конкуренція еліт та лідерів; встановлюється контроль за діяльністю лідерів; досягається певний рівень порозуміння і консенсусу, необхідного для стабільності суспільства; з політичної практики витісняються протестні, небезпечні для життєдіяльності системи, часто екстремістські форми політичної участі. Вибори дозволяють вирішити мирним шляхом у межах конституційного права суперечливі інтереси різних статусних груп населення.

Важливу роль у формуванні зразків політичної поведінки відіграють політичні традиції, які часто називають способом передачі політичної свідомості і політичної поведінки народу. В них відкладаються ті елементи попереднього політичного досвіду, які об'єктивно відповідають інтересам і цілям суспільства, визначаються і закріплюються ним як відповідні нормативні настанови.

Якщо розглядати культуру функціонування політичних інститутів, то тут слід виділити наступні компоненти: культуру прийняття політичних рішень, культуру електорального процесу (поведінки партій, рухів), культуру сприйняття і регулювання політичних конфліктів, характер взаємодії між інститутами влади тощо.

Втім, ці елементи, а саме: політичні уявлення, ідеї, політична поведінка та способи функціонування політичних інститутів відносно самостійні і разом з тим взаємопов'язані, тісно переплетені. У своїй сукупності вони розкривають зміст політичної культури.

Політична культура виконує важливі функції у політичному житті суспільства. Розглянемо основні з них.

Нормативно-регулятивна функція. Вона полягає в забезпеченні стійкого, злагодженого і динамічного функціонування політичної системи. Досягається це за допомогою формування і закріплення у суспільній свідомості необхідних політичних цінностей, установок, цілей, мотивів і норм поведінки (як правило, втілюються в нормативних політичних рішеннях держави). Здійснення цієї функції забезпечує соціальний консенсус в суспільстві.

Функція ідентифікації розкриває постійну потребу людини в розумінні своєї соціокультурної та політичної приналежності – приналежності до певних традицій та цінностей. Важливу роль у політичній культурі для формування, фіксації і відтворення ідентичності будь-якої нації і держави як соціокультурної і політичної спільноти відіграють державні символи і ідеали. Політична символіка – це спресований культурний код, що відбиває особливості світосприйняття даного соціуму, його правовий та соціально-психологічний досвід. З символами та ідеалами тісно пов'язані політичні ритуали.

Виховна функція (функція політичної соціалізації). Політична культура здійснює вплив на політичну соціалізацію по трьох напрямках: по-перше, безпосередньо шляхом навчання (наслідування) сталих зразків поведінки; по-друге, шляхом накопичення, а потім свідомого порівняння власного і суспільного досвіду, що дає змогу пом'якшити відмінності індивідуального сприйняття; по-третє, за допомогою ідеологічних імпульсів, які надходять з оточуючого середовища і діють в одних випадках в інтересах політичної системи, а в інших – всупереч їм.

Політична соціалізація – це процес включення індивіда у політичну систему. В ході політичної соціалізації він засвоює політичний досвід (суспільства, суспільної групи) і формується як суб'єкт політичної діяльності. Процес засвоєння політичного досвіду передбачає: політичне пізнання і спілкування, вироблення навиків практичної політичної діяльності; активну перебудову і вдосконалення існуючих суспільних відносин, розвиток і вдосконалення самої людини.

На стадії оволодіння суспільною свідомістю індивід проходить декілька етапів – політична поінформованість (мінімум знань, елементарні уявлення про політичне життя і процеси); політична компетентність (розуміння суті політичних процесів, їх зв'язку з іншими сферами суспільного життя); політична освіченість (уміння здійснювати політичний аналіз, оцінку подій, явищ, процесів суспільно-політичного життя).

Показником культури політичного мислення людини є здатність правильно користуватися політичними категоріями, вміти робити теоретичні узагальнення, відповідно до них організовувати свою політичну діяльність, одним словом, вміти знайти свою позицію в політиці.

Комунікативна функція. Політична культура виступає засобом ідейно-політичного, правового зв'язку громадян з інститутами влади, з іншими членами суспільства. Ефективність політичної влади обумовлюється динамізмом, здатністю сприймати нову інформацію і готовністю до змін, що викликані новими вимогами. Ігнорування інформації, її необ'єктивність можуть призвести до порушень у системі управління суспільством, і, як наслідок, до дестабілізації.

Прогностична функція. На основі знання стану і рівня політичної культури соціальних груп, верств, націй, властивих їм ціннісних орієнтацій і оцінок політичного життя можна передбачити можливі варіанти їх поведінки, розвитку, практичних дій у конкретних соціально-політичних умовах та ситуаціях.

Названі нами функції свідчать, що політична культура пронизує всю сукупність відносин, які складаються між учасниками політичного процесу.

Політична культура суспільства ніколи не буває однорідною. Різноманітність інтересів різних суспільних груп породжує і відмінні моделі політичної культури – субкультури, які взаємодіють в рамках домінуючої в суспільстві політичної культури (наприклад, масова політична культура та політична культура еліт). Для політичного розвитку суспільства велике значення має політична культура еліт та лідерів – їх здатність виражати інтереси пересічних громадян, їх професійні управлінські якості, риси і якості, які дозволяють набути і підтримувати свій інтерес у суспільстві.

Для формування демократичної політичної системи дуже важливим є становлення демократичної політичної культури.

Першу типологію політичної культури здійснили Г.Алмонд і С.Верба. У книзі “Громадянська культура” вони виділяють наступні “чисті” типи політичної культури:

Патріархальний тип – повна відсутність у громадян будь-якого інтересу до політичної системи, індиферентність, відсутність прагнень, аполітичність. Вона може домінувати у молодих країнах, проте зберігається навіть у великих індустріальних державах, коли кругозір більшості громадян “замикається” на місцевому рівні.

Підданський тип – сильна позитивна орієнтація на політичну систему і слабкий ступінь політичної участі. Сформувався в умовах феодальної системи, проте елементи такого типу зустрічаються і в сучасних суспільствах – це покоління, як модель поведінки по відношенню до верховного політичного лідера.

Активістський тип – громадянин прагне відіграти значну роль в політичному житті суспільства і виконує її досить компетентно.

У реальній практиці, як правило, зустрічаються змішані типи політичної культури: піддансько-активістський, патріархально-підданський та інші.

Змішаним типом політичної культури автори названої роботи називають і громадянську культуру, яка на думку авторів найбільшою мірою відповідає демократичній політичній системі. Г.Алмонд та С.Верба так характеризують цей тип політичної культури: “Є тут і політична активність, але її не так багато, щоб отримати можливість зруйнувати державну владу; присутні залученість і відданість, але вони пом’якшені; є суперечності, але вони улагоджуються. Окрім того, політичні орієнтації, які складають громадянську культуру, тісно пов’язані з загальнонаціональними і міжособистісними орієнтаціями. У межах громадянської культури норми міжособистих стосунків, спільної довіри і довіри по відношенню до свого соціального оточення пронизують політичні позиції і пом’якшують їх” (2, с.129). Як бачимо, вони дають характеристику лише одному аспекту демократичної культури, який стосується поведінки людей по відношенню до політичної системи, залишаючи поза увагою діяльність інституційних політичних структур.

Недолік даного підходу компенсується в типології політичної культури, запропонованій Є.Вятром. Він бере за основу характер реалізації владних

відносин у суспільстві і виділяє три основні типи політичної культури: авторитарний, тоталітарний, демократичний (16, с.268-269).

Тоталітарний тип політичної культури ґрунтується на ідеях про принципову одномірність соціального, економічного, духовного життя суспільства і його тяжіння до стирання будь-якої різноманітності. Тоталітарні структури цілеспрямовано формують жорстко одномірні політичну соціалізацію, масову свідомість, тип особистості, яка сприймає світ лише у чорно-білому вимірі. Масовій свідомості нав'язуються парні стереотипи (“наші не наші”, “свій-чужий”), які в свою чергу викликають наступні поведінкові реакції: “хвалити-ляяти”, “сприймати-заперечувати”, “любити-ненавидіти”.

Іншими характерними особливостями тоталітарного типу політичної культури є: культивування “образу ворога” у свідомості населення; насадження культів, особливо культу боротьби (універсальний метод вирішення складних проблем); прагнення до конфронтації (її ціна не має значення); культ майбутнього і віра в соціальне диво (поряд зі зневагою до теперішнього); статистські тенденції поєднані з культом влади і сакралізацією людей, причетних до неї, безумовний примат державного начала (людина – “гвинтик” системи). У тоталітарній політичній культурі етатизм супроводжується мілітаризацією суспільства.

Уявлення про святість, всемогутність і непогрішність державного начала трансформується в тотальну регламентацію з боку політичної влади всіх сфер суспільного життя, в тому числі й особистого життя громадян. Тим самим межі між політичною і неполітичною сферами стираються.

З наведеного вище можна зробити висновок про обмеженість тоталітарного типу політичної культури і її ворожість демократичним цінностям, ідеалам свободи і соціальної справедливості, які характерні для демократичної політичної культури.

Авторитарна політична культура за своїми якостями займає проміжне становище між тоталітарною і демократичною. Звідси – присутність у ній елементів обох цих типів. В ній в якості ідеалу держави визнається сильна і неконтрольована влада, що включає демократичні права і свободи громадян. На

відміну від тоталітарної, тут немає єдиної ідеології, що дозволяє в межах даної культури існування деякого обмеженого і контрольованого політичного плюралізму в поглядах, думках, мисленні, діях (наявність навіть “напівпозиції”). Тут відсутній строго організований контроль за соціальною, економічною інфраструктурами громадянського суспільства, ЗМІ, церквою тощо.

На відміну від тоталітарної, авторитарна політична культура не вимагає активної демонстрації відданості влади, вона не передбачає активної участі мас, їх мобілізації, а задовольняється відсутністю відкритого протиборства підлеглих. Водночас вона непримиренна до реальної політичної конкуренції за владу, до фактичної, широкої участі мас у прийнятті рішень з важливих суспільних питань.

Головна риса демократичної культури – політичний плюралізм, який виступає наслідком плюралізму економічного і політичного життя. Він означає визнання в політичному житті багатоманітних інтересів, цінностей, різних взаємозалежних і водночас автономних соціальних і політичних груп, партій, організацій, виражає їх право і здатність мати власну точку зору на ті чи інші питання, багатоманітність позицій і уявлень та їх відображення в системі управління суспільством, діяльності всіх його інститутів, альтернативності у прийнятті політичних рішень. Політичному плюралізму відповідає ідеологічний і релігійний плюралізм.

Демократична політична культура характеризується встановленим у суспільстві консенсусом відносно основних цінностей суспільства, його цілей і шляхів їх досягнення. У поняття консенсусу входять наступні характеристики:

- висока ступінь узгодженості між політичними партіями і правлячими елітами відносно суті і змісту політичного курсу;
- висока ступінь узгодженості між політичними партіями і правлячими елітами з питань, що стосуються природи політичного режиму і правил політичної гри;
- політичний стиль, в якому усуваються розбіжності у питаннях політики, зокрема, процес пошуку компромісу, прийняттого для основних груп інтересів.

Політична конкуренція – головна ознака демократичної культури. Суперництво, змагання політичних сил, звичайно розумне, яке не виходить за загальноприйняті правила гри, слугує засобом стимулювання інноваційної політичної активності цих сил, відбору варіантів політичних рішень. Окрім цього, політичне суперництво, як зазначав М.Вебер, - найкращий засіб створення і виховання політичних лідерів.

Активна участь громадян у політичному житті – це важлива риса демократичної політичної культури. Але поряд з активністю ця культура передбачає і визнання легітимності демократичних процедур, готовність добровільно підкорятися встановленим політичним правилам.

Таким чином, стає зрозуміло, що політична культура є важливою складовою політичної системи, яка знаходиться в тісних зв'язках з іншими елементами системи. Специфіка політичної культури полягає в тому, що вона інтегрована в усі компоненти політичної культури.

1.2. Політична культура як складова політичного режиму

Перш ніж визначити місце політичної культури серед складових політичного режиму, вважаємо за необхідне зупинитися на аналізі змісту, динаміки розвитку та трансформації політичних режимів.

В науковій літературі існує велика кількість визначень цієї базової категорії політичної науки, що розкриває спосіб функціонування політичної системи. Умовно можна виділити два підходи до визначення змісту категорії “політичний режим” - інституціональний і соціологічний.

Представники інституціонального підходу розглядають політичний режим як елемент форми держави поряд з іншими елементами – формою державного правління і формою державного устрою. Так, наприклад, автори підручника “Політологія” за редакцією О.І.Семківа вважають, що “форма держави - це її структура, яка складається з політичного режиму, форми і правління і державного устрою. Політичний режим – це сукупність прийомів і методів, за допомогою

яких здійснюється державна влада” (56, с.263). В.М.Якушик також визначає політичний режим як “систему засобів і методів управління державно організованим суспільством” (79, с.129). На наше переконання, такий підхід до визначення змісту політичного режиму є обмеженим.

Політичний режим - це змістовна сторона політичного процесу, тому що він порушує корінні інтереси людей, класів, соціальних груп, від типу політичного режиму залежить ступінь свободи в суспільстві, а це вже має відношення до змісту, а не до форми держави.

Неповно розглядати політичний режим як характеристику держави, пов'язувати його тільки з державою і державними інститутами і тому, що поняття політичного і державного не співпадають, державне - це безперечно політичне, але за межами державного знаходиться ще значна маса політичного.

Доцільно також розрізнити поняття „державний режим” і „політичний режим”, які не є тотожними. Якщо перше характеризує методи здійснення державної влади, то друге - середовище і умови політичного життя суспільства, іншими словами - певний політичний клімат, що існує в даному суспільстві.

З точки зору соціологічного напрямку аналізу політичного режиму, першочергова увага приділяється осмисленню тих зв'язків між суспільством і державою, які склались реально і не обов'язково у відповідності з приписаними конституцією або іншими правовими актами нормами політичної поведінки. Представники даного напрямку розглядають політичний режим не тільки як форму (чи то правління, чи то державного устрою) і, навіть, не тільки як структуру влади з притаманними їй методами реалізації політичної волі, а у більш широкому значенні - як баланс, відповідність, між соціальним та політичним.

Для того, щоб визначити сутність політичного режиму, розкрити основні його риси, наведемо ще деякі визначення цього поняття у рамках соціологічного підходу. На думку М. Дюверже : політичний режим є “певна сукупність системи партій, способу голосування, одного чи декількох типів прийняття рішень, однієї чи декількох структур груп тиску” (56, с. 134). Отже, у якості критеріїв політичного режиму виступають: тип партійної системи, тип виборчої системи,

тип прийняття рішень, характеристика груп тиску. М.Дюверже по-перше, поняття політичного режиму не обмежує якимось окремим моментом, а навпаки, підкреслює багатоскладовий характер цієї категорії; по-друге, з даного визначення зрозуміло, що до поняття „політичний режим” входять не самі партії і партійні системи, а певне сполучення цих партій, не виборча система як така, а способи голосування і т. ін. Таким чином, для характеристики політичного режиму інтерес представляє політичний статус, функціонування цих політичних інститутів, їх взаємодія.

На думку багатьох дослідників, найбільш вдале визначення політичного режиму запропонував вчений Ж.-Л.Кермонн. На його думку: „Під політичним режимом розуміється сукупність елементів ідеологічного, інституціонального і соціологічного порядку, що сприяють формуванню політичної влади даної країни на певний період” (56, с. 134). Основними компонентами політичного режиму, вважає автор є принцип легітимності, структура інститутів, система партій, форма і роль держави.

До цього визначення слід додати ще одне: поняття політичного режиму означає комплекс елементів, пов'язаних не тільки з формуванням політичної влади, але і з її здійсненням. Тому, говорячи про політичний режим, необхідно мати на увазі певну системну структуру методів і засобів функціонування державної влади в даному суспільстві, обумовлену станом цього суспільства й характером його взаємовідносин з державою.

Таким чином, політичний режим виступає як складна, багатопланова категорія, що охоплює цілий ряд динамічних аспектів політичної життєдіяльності суспільства:

- 1.Способи формування органів державної влади.

Аналізуючи політичний режим, важливо встановити як формуються органи політичної і перш за все державної влади. Способи формування органів державної влади і управління можуть бути різними - вибори або призначення, широке обговорення кандидатур чи практика келійного формування кадрів, участь широких верств населення або вузького кола впливових осіб, чи навіть за

одноосібним розсудом будь-якої особи. Як правило, рідко зустрічаються режими, в яких повністю відсутні вибори. Тому, аналізуючи конкретний політичний режим, потрібно з'ясувати, хто реально формує органи влади і управління - весь народ чи його частина, якісь групи, політичні лідери, тобто можна вести мову про суб'єкти формування державних інститутів. І, нарешті, аналіз режиму дозволяє з'ясувати, що формується тим або іншим способом, які інститути створюються шляхом виборів, а які - шляхом призначення.

2.Реалізація принципу поділу влади, існування системи стримувань і противаг.

Поділ влади, забезпечений ефективним механізмом стримувань і противаг, належить до найважливіших цінностей демократичної політичної культури. Багатовіковий досвід довів, що виконавча влада за своєю природою прагне до експансії і неконтрольованості. Для того, щоб запобігти виникненню абсолютної влади, різні гілки влади (законодавча, виконавча, судова) не повинні концентруватися в одному з владних інститутів і мають бути розподілені. Поділ влади, таким чином, є структуроутворюючим і функціональним принципом для забезпечення раціональної організації і контролю. Поділ влади виражається в розподіленні компетенції, взаємному контролі, в системі стримувань і противаг, збалансованості, в рівновазі завдяки процесу улагодження і погодження.

Аналіз політичного режиму дозволяє виявити єдність і поділ влади, функції і повноваження законодавчої, виконавчої та судової влади, їх ієрархію, дає відповідь на питання, чи існує в суспільстві орган або особа, що монополізує владу. Таким чином, ступінь реалізації принципу поділу влади - одна з найважливіших характеристик політичного режиму. Цей принцип виступає критерієм політичного режиму, по мірі його реалізації можна виявити тип політичного режиму, масштаб демократизації політичного життя.

3.Тип партійної системи.

Важливого значення для аналізу політичного режиму набуває з'ясування типу партійної системи (одно-, багатопартійна), статусу політичних партій,

існування і статусу опозиції, виявлення плюралістичності/моністичності суспільства.

Більшість західних дослідників в якості однієї з суттєвих ознак режиму і критеріїв типології політичних режимів називають організацію партій (взаємовідносини партій з іншими елементами політичної системи, з державою, внутрішня організація партій), тип партійної системи та наявність легальної опозиції.

Ознака багатопартійності і опозиції - багато в чому формальна ознака, яка не дає змоги розкрити справжню суть політичного режиму, оскільки практика цілого ряду країн довела можливість існування багатопартійності при недемократичних режимах. Більш показовою ознакою політичного режиму є політичний монізм або плюралізм.

Якщо аналізувати режим з позиції партій, слід з'ясувати наступні запитання: чи є в суспільстві партії, яка їх кількість, який їх політичний і юридичний статус; який тип партійної системи не тільки з точки зору кількісного (формального) критерію, але й з точки зору реального функціонування цієї системи; які взаємовідносини партій (партій) з державою (чи мають партії самостійний статус, підкорені державі чи зрослися з нею).

Другою необхідною ознакою політичного режиму є наявність або відсутність опозиції, її статус (легальна, нелегальна), тип (внутрісистемна, антисистемна), форми взаємовідносин державної влади з опозицією (знищення і придушення опозиції, її ігнорування, співпраця з нею).

4. Міра розвиненості громадянського суспільства

Аналіз політичного режиму здійснюється через призму громадянського суспільства. Розвиненість чи нерозвиненість громадянського суспільства - джерело формування того чи іншого політичного режиму. Чим більше розвинене громадянське суспільство, тим ширшою є основа для демократичних форм держави. І, навпаки, чим менш воно розвинене, тим більш ймовірним є існування авторитарних і тоталітарних режимів.

В умовах тоталітаризму держава прагне до глобального панування над усіма сферами суспільного життя. Вона деформує громадянське суспільство, стримує процес функціонування його елементів, зводить до мінімуму автономію та самостійність індивідів й соціальних груп. Політична практика тоталітарних режимів ХХ століття свідчить про те, що ці режими можуть існувати стабільно тільки за умови відсутності громадянського суспільства.

Ознака демократичного політичного режиму - наявність високорозвинутого громадянського суспільства. Саме в межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання і врахування інтересів різноманітних соціальних сил, що припускає зіткнення, протиріччя та конфлікти між ними.

5. Статус ідеології в суспільстві.

Характерною ознакою тоталітарних режимів є наявність загально-обов'язкової ідеології, яка доводить необхідність існування даного режиму. Будь-яка тоталітарна система потребує свого роду політичної релігії, яка, по-перше, стає культурним інструментом мобілізації соціальної активності громадян, а, по-друге, допомагає закріпити легітимність режиму.

Авторитарний політичний режим при домінуванні у суспільстві офіційної ідеології, дозволяє й інші ідейні течії за умови лояльності до режиму.

За демократичного політичного режиму у суспільстві й державі відсутня пануюча офіційна ідеологія; за умов плюралізму більшість ідейних течій протистоять одна одній. Зберігаються і пропагуються загальнолюдські й соціальні національні цінності, згідно з якими формується суспільна свідомість.

6. Система прав і свобод особи, ступінь їх гарантії і реалізації.

Права людини мислимі тільки в контексті прав і обов'язків держави. Від того, чи забезпечує держава автономію кожної людини, чи перетворює її на свого підлеглого, залежить ступінь демократичності режиму.

Досліджуючи політичний режим, необхідно з'ясувати наступні аспекти реалізації прав людини:

- чи визнає держава безумовність і невідчуження фундаментальних прав людини;

- чи відбувається обмеження прав людини будь-яким шляхом, законодавчим або фактичним;
- чи є порушення прав людини в країні (у різних формах) і які їх масштаби;
- що має пріоритет - права держави чи права особи;
- чи існує взаємна відповідальність держави і особи, чи тільки особа має обов'язки по відношенню до держави;
- чи захищена особистість в соціальному плані;
- чи існує єдність прав і обов'язків особистості;
- чи здійснюється всебічний юридичний захист невід'ємних благ і цінностей особи, її прав і свобод.

7. Ступінь участі громадян, різних соціальних груп і прошарків в політиці і можливості для такої участі.

Що стосується політичної участі, то ще в Стародавній Греції Платон і Аристотель вивчали вплив на державний устрій різних видів політичної участі громадян у справах держави, критеріїв і способів відбору учасників, їх кількості. Аналіз ступеня політичної участі передбачає відповідь на наступні запитання, а саме:

- які передумови участі людей в політичному житті суспільства, чи створює держава умови для такої участі;
- як громадяни ставляться до політичної участі - проявляють активність, індиферентність, пасивність;
- чи існує в суспільстві політичне відчуження, які його масштаби і яку роль відіграє держава в політичному відчуженні людей;
- в яких формах відбувається політична участь - інституційних чи не інституційних, державних чи недержавних, організованих чи неорганізованих;
- на яких рівнях громадяни беруть участь в політиці - локальному, місцевому, регіональному, загальнодержавному;
- на яких стадіях політичного процесу громадяни залучаються до участі - на стадіях розробки, прийняття або реалізації політико-управлінських рішень;
- які мотиви політичної участі (страх, традиція, звичка).

Політична влада може використовувати три види політичних ресурсів, яким відповідають три типи політичної поведінки: а) апеляція до цінностей, ідеологічна індокринація: в цьому випадку політична поведінка будується за внутрішнім переконанням, по совісті, з почуття обов'язку, на основі віри в ефективність і справедливість рішень, які приймаються владою; б) винагорода індивідів шляхом підвищення їх статусу, надання економічних і матеріальних переваг, символічними чи статусними відзнаками; в) примус в чистому вигляді; тут політична поведінка мотивується обережністю, боязливістю, поступливістю людей під тиском заборон, покарань, застосування сили.

8. Політичний статус засобів масової інформації.

Роль в суспільстві „четвертої“ влади - важливий компонент політичного режиму.

При аналізі політичного режиму необхідно з'ясувати ступінь свободи засобів масової інформації, їх взаємовідносини з державними інститутами і правлячими групами, ступінь гласності та інформаційної відкритості суспільства, наявність вільних недержавних органів преси, підцензурність преси, радіо, телебачення, засобів масових комунікацій.

Тоталітарний режим не припускає існування легальної опозиції, опозиційних чи невідконтрольованих йому ЗМІ. При демократичних режимах ЗМІ є важливим інструментом соціального управління. Вони не просто інформують населення про процеси, що відбуваються в країні і світі, але й пропагують певні ідеї, погляди, вчення, політичні програми, формують (прямо чи опосередковано) суспільну думку.

В умовах демократії ЗМІ виконують важливу функцію - громадського, суспільного контролю за діяльністю влади, всіх її гілок, установ, посадових осіб, а в разі виявлення помилок, прорахунків мобілізують громадську думку на боротьбу проти цих явищ.

Отже, політична культура – це сукупність стійких форм політичної свідомості та поведінки, а також характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи. Відповідно до цього

визначення структура політичної культури включає в себе культуру політичної свідомості (політичні знання, цінності, ідейно-політичні переконання, а також орієнтації і установки людей по відношенню до політичної системи), культуру політичної поведінки та культуру функціонування політичних інститутів.

Розуміння політичного режиму як функціональної характеристики політичної системи, що включає способи і методи політичного владарювання, а також порядок взаємовідносин громадян, суспільства і політичної влади, дало змогу визначити місце політичної культури в структурі політичного режиму. Пануюча в суспільстві політична культура багато в чому пояснює витoki, характер і особливості конкретного політичного режиму. Це здійснюється завдяки аналізу рівня політичної свідомості, домінуючого типу політичної поведінки, мотивів політичної участі.

Політична культура виступає як елемент і функціональний аспект політичного режиму, знаходить свій вияв в ідеологічній складовій, політичному плюралізмі або монізмі, типі партійної системи, ступені гласності в суспільстві. Крім цього, політична культура виступає важливим джерелом легітимності режиму, бо жоден політичний режим не може ігнорувати ставлення до нього підвладного населення.

Демократичні політичні системи потребують для свого існування демократичного типу політичної культури, тому в наступних розділах буде розглянуто процес трансформації політичної культури в умовах становлення демократії.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

2.1. Демократичні трансформації політичної свідомості і поведінки

Процес трансформації недемократичних політичних режимів у демократичні в різних країнах проходить по-різному, однак йому притаманні певні спільні риси, що дозволяють визначити його сутність, закономірності, типи та стадії переходу.

Нині є багато досліджень, присвячених аналізу еволюцій авторитарних режимів в демократичні, чого не можна сказати про трансформації тоталітаризму в демократію. Більше того, ряд дослідників дотримуються точки зору, згідно з якою проміжною стадією переходу від тоталітаризму до демократії має стати створення авторитарних політичних режимів. Співвідношення у рамках перехідного режиму елементів авторитарної і демократичної організації суспільства є сьогодні одним із самих дискусійних питань (43, с.180).

Якщо відійти від особливостей, то сам процес демократизації виглядає як послідовна зміна декількох стадій розвитку на кожній з яких вирішується певне коло питань. Існують різні підходи до визначення цих стадій розвитку. Американський політолог Д.Ростоу, наприклад, виділяє три послідовних фази такого переходу: підготовчу фазу, фазу прийняття рішення, фазу звикання (58, с.7). На підготовчій фазі відбувається підготовка до зміни існуючого режиму (конфлікт усередині політичної системи, тривала політична боротьба, виникнення і утвердження нової еліти). На фазі прийняття рішень здійснюється вибір альтернатив, укладення пакту (або пактів) на основі прагматичних компромісів, що включають вироблення і свідоме прийняття демократичних правил. Але лише в результаті третьої фази – фази звикання демократія починає працювати як відносно налагоджений і цілісний механізм. Ця фаза – навчання для громадян і

політичної еліти, засвоєння техніки демократії і набуття необхідних для її функціонування навичок і позицій.

В основі моделі переходу до демократії іспанського вченого Р.Котарело іспанський досвід трансформації авторитаризму 1975-1986 років (71, с.188-191). Він виділяє шість етапів, що включають досягнення трьох консенсусів, які необхідно пройти для успішного утвердження демократичного ладу – криза режиму, принципова зміна морально-правових основ взаємовідносин між особою та державою, перехід управління суспільством в руки нової політичної еліти, і, на кінець, - три консенсуси, що становлять суть техніки переходу:

- консенсус відносно оцінки минулого;
- консенсус відносно теперішнього;
- консенсус відносно майбутнього (остаточне встановлення параметрів нового режиму).

Демократизація країн з тоталітарним політичним режимом має своє особливості. Ці особливості полягають в наступному:

- тоталітаризм практично стирає всі межі між державою і суспільством, тому якщо при авторитаризмі можна говорити про наявність обмеженого плюралізму, то при тоталітаризмі він відсутній;
- труднощі на шляху демократизації створює і аморфність соціальної структури, звідси – неможливість формування у відносно короткі строки багатопартійного представництва економічних інтересів;
- слабкість, або повна відсутність громадянського суспільства;
- принципова для більшості тоталітарних режимів ізоляція від зовнішнього світу зумовлює низькі стартові умови для переходу до демократії, оскільки такі режими не інтегровані в світові економічні відносини.

Незважаючи на зазначені відмінності, більшість закономірностей, виявлених при дослідженні еволюції авторитарних режимів, діють і в перехідний період від тоталітаризму до демократії.

Завдання лібералізації і демократизації проведення політичних і економічних реформ в кожній країні вирішуються по-різному, в різній послідовності і у різні

терміни. У зв'язку з цим в політичній науці прийнято виділяти декілька способів політичного переходу, кожному з яких притаманні свої особливі шляхи вирішення проблем, що виникають в процесі такого переходу. Виділивши в якості основних параметрів політичного переходу: ведучі учасники (еліти чи маси) і їх стратегії (компромісні або силові), - західні дослідники Т.Карл і Ф.Шміттер запропонували наступні його способи.

Пакт – основними учасниками (“акторами”) тут виступають еліти, а основною стратегією – компроміс. Він виступає, як результат багатосторонньої згоди еліт (Іспанія, Колумбія).

Реформа. В цьому випадку основними акторами виступають маси, а стратегія, як і в першому випадку, - компроміс (Польща, Чехословаччина, Югославія).

Революція - основні актори: маси, стратегія – силова, тобто відбувається насильницьке повалення існуючого недемократичного режиму за активною участю масових соціальних прошарків (Румунія, Албанія).

“Накладання” – основні актори тут – еліти, а основна стратегія – сила. Еліти приймають рішення про початок переходу в односторонньому порядку, без вирішального тиску з боку опозиції, і з готовністю використовувати всі засоби, які є в їх розпорядженні (Бразилія, Туреччина).

Всі ці конкретні переходи дуже рідко можна класифікувати однозначно. Частіше за все вони виступають як змішання і поєднують в собі різні, часом несумісні елементи.

Окремо варто зазначити роль зовнішнього фактора в процесі переходу до демократії. Його вплив може полягати як в пошуках можливостей послаблення недемократичного режиму, так і у виявленні підтримки становленню і консолідації демократичних інститутів. В умовах сучасного світу найбільш поширеними є ненасильницькі форми зовнішнього підриву недемократичних режимів: моральний вплив; використання економічного тиску і санкції для економічного послаблення режиму; засоби дипломатичного впливу; прорив інформаційної блокади; освітні та професійні обміни між демократичними і недемократичними країнами.

Демократизація – складний і багатогранний процес, який відбувається одразу за декількома напрямками. Найбільш характерною особливістю посткомуністичних трансформацій є одночасне становлення ліберальної демократії (політична трансформація) і ринкової економіки (економічна трансформація). Політична трансформація включає трансформацію політичних інститутів, структур і трансформацію політичної культури.

Навіть поверхневе порівняння тоталітарної та авторитарної політичної культури з демократичною дозволяє зробити висновок про їх органічну несумісність і, відповідно, про великі труднощі переходу від недемократичної політичної культури до демократичної. Це підтверджує і світовий досвід.

Трансформація політичної культури відбувається за декількома напрямками і включає в себе трансформацію політичної свідомості і поведінки мас та трансформацію культури діяльності політичних інститутів.

Загальна логіка переходу від тоталітарного політичного режиму до демократичного включає цілу смугу глибоких суспільних перетворень, що мають безпосереднє відношення до політичної культури (11, с. 149-151).

По-перше, це зміни в суспільній свідомості, що пов'язані з заміною монополії на інформацію гласністю і встановленням свободи друку. В дійсності - це перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного плюралізму.

По-друге, руйнація державної системи масових репресій і терору, трансформація цієї системи в правову державу, невід'ємним атрибутом якої є громадянське суспільство.

По-третє, перетворення характерної для тоталітаризму політичної системи в демократичну з розподілом влади і багатопартійністю.

По-четверте, конституційно-юридичне оформлення обов'язків і прав громадян. Без закріплення політичних змін, що здійснюються, в конституції, в законодавстві країни, говорити про перетворення тоталітаризму в демократію не доводиться.

По-п'яте, формування за допомогою демократичних виборів вертикальних і горизонтальних структур демократичної влади, що виступає заключною стадією трансформації тоталітарного політичного режиму в демократичний.

Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної супроводжується переходом від моно-ідеології до ідеологічного плюралізму, який є різновидом плюралізму політичного. Будь-яка тоталітарна система потребує свого роду політичної релігії, яка, по-перше, стає культурним інструментом мобілізації соціальної активності громадян, а, по-друге, допомагає закріпити легітимність режиму. В умовах комуністичної системи такою політичною релігією було марксистсько-ленінське вчення.

Офіційний радянський марксизм-ленінізм називав себе науковим світоглядом або науковою філософією. Насправді він був далеким від вільного пошуку як філософської, так і наукової істини. Він представляв собою систему переконань, яку вимагалось приймати на віру у якості єдино можливої, абсолютної істини. Його завдання полягало в тому, щоб бути взірцем діяльності соціальної і політичної системи тоталітарного суспільства.

Особливу роль офіційна ідеологія відіграє в процесі соціалізації, жоден з напрямків якої не залишається поза партійно-ідеологічним контролем - школи, вузи, громадські організації, підприємства, армія тощо. Утворюється міцна державна пропагандистська машина, яка призначена уніфікувати суспільну свідомість, привести її до єдиного знаменника і мобілізувати для виконання програми тоталітарного суспільства.

Тоталітарна держава повністю підкорює своїм пропагандистським потребам й структури політичної комунікації. Монополізуються засоби масової інформації. За допомогою режиму політичного терору і переслідування держава намагається, і досить успішно, контролювати навіть міжособистісні канали обміну соціальною і політичною інформацією. Засобами тотального контролю в сфері комунікації стають напівправа, фальсифікація і прямий обман. Особливо тяжкі наслідки має фальсифікація історії, в результаті чого формується своєрідна комуністична міфологія, що підміняє реальність.

Становлення демократичної політичної культури - це перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного і політичного плюралізму. У демократичних суспільствах відбувається діалог політичних ідеологій.

Політичний плюралізм – є основою демократичної політичної культури, яка означає визнання в політичному житті багатоманітних інтересів, цінностей різних взаємозалежних і в той же час автономних соціальних і політичних груп, партій, організацій, виражає їх право і здатність мати власну точку зору з певного питання, багатоманітність позицій і уявлень та їх відображення в системі керівництва суспільством, діяльності всіх його інститутів, альтернативності у прийнятті політичних рішень.

Політичний плюралізм по-різному реалізується в політичному житті. Перша ступінь політичного плюралізму і умова його розвитку - плюралізм думок, без якого політичний плюралізм є неможливим.

По-друге, він передбачає повагу до інакомислення, уважне і доброзичливе ставлення до опонента, врахування інтересів останнього.

По-третє, плюралізм думок виходить з того, що ніхто не може володіти монополією на остаточну вищу істину, нав'язувати свої думки і погляди іншим.

По-четверте, плюралізм несумісний з такими явищами, як психологічна війна, політичні кампанії, побудовані на ідеологічних, національних, партійних відмінностях, силовому впливі.

В умовах перехідного періоду відбувається політико-ідеологічний конфлікт, суть якого полягає не тільки у зіткненні багатьох ідеологій, а й у боротьбі двох політико-ідеологічних підходів. Один із підходів представляє тих, хто прагне зберегти колишню ідеологію, і тих, хто намагається повністю її витиснути, замінити іншою, весь сенс якої полягає у запереченні ідеології попереднього періоду. Таку ідеологію можна умовно назвати „антиідеологією”.

Другий підхід ставить питання не про те, яка ідеологія краща й яка гірша, а про забезпечення їх взаємного розвитку в плюралістичному суспільному механізмі, для подолання тотальної залежності від певного сорту ідей. Тобто,

якщо перший підхід передбачає вибір “або-або”, то другий пропонує принципово інше вирішення: не піднімати питання про вибір взагалі - він визначиться природним шляхом у процесі саморозвитку і передбачатиме, як правило, не жорстку домінанту, а поєднання різних позицій, ідеологій.

В нормальному стані суспільства ми маємо справу з консенсусною політичною культурою, коли наявний високий рівень злагоди і більшість членів суспільства позитивно ставиться до його політичних інститутів. Такий тип політичної культури базується на центристських ідеологічних орієнтаціях. В умовах поляризованої політичної культури значна частина суспільства поділена у сприйнятті політичних норм і ідеалів. В цьому випадку ідеологічні орієнтації переміщуються від центру до краю, набуваючи виразної правої чи лівої спрямованості.

Як свідчить досвід країн, які здійснили демократизацію, широкого поширення на етапі трансформації від недемократичного політичного режиму до демократичного отримує „розірваний” тип масової свідомості, в якому існують протилежні і взаємовиключні орієнтації: поєднання бажання змін і страх перед ними, усвідомлення важливості демократичних перетворень і відмова від участі в них, готовність до діалогу і компромісів в одних випадках і нетерплячість в інших, потреба у свободі, що пов'язана з відповідальністю, і звичка до підкорення, підпорядкування директивам зверху, недовіра до держави і покладання на неї. Носії такої політичної свідомості приймають нові демократичні правила і в той же час відчувають вплив старих поглядів і уявлень, залишаючись внутрішньо невільними.

В процесі трансформації режиму змінюються і форми політичної поведінки. Це перехід від мобілізаційної участі тоталітарного типу та від авторитарної апатії до вільної автономної участі у політичному житті, коли людина з гвинтика системи перетворюється на активного учасника політичного процесу.

Тотальна політична активність - це псевдо участь; при такій активності у людини немає вибору. А без свободи вибору народ залишається поза політикою, ніяк не впливає на владу, виступаючи тільки об'єктом маніпулювання.

Дещо схожа ситуація спостерігалася і у франкістській Іспанії, де формально проводились вибори, діяли партії і парламент. Але існуючі інститути були, по суті, псевдодемократіями, що використовувались правлячою олігархією для легітимації свого панування.

Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної - це перехід до автономної участі, яка заснована на можливості вибору і властива розвиненому громадянському суспільству, конкуренції у політиці. Лідери і партії шукають підтримку у громадян, бо настрої виборців, їх вибір прямо впливають на формування уряду.

Для розвинених демократичних держав характерною є невисока політична активність населення, яка, як правило, обмежується участю у виборах і інститутах громадянського суспільства. Причини цього відрізняються від причин політичного абсентеїзму у країнах перехідного типу.

Так, наприклад, у США ставлення до політики як до певного виду діяльності визначається протестантською традицією. "Для протестанта всі види земної діяльності мають сакральний характер, їх цінність перед Богом визначається тільки вірою людини. З цієї точки зору політика вважається заняттям, яке знаходиться в одному ряду з іншими професіями. Ця позбавлена ореолу виключності (професія цілком доступна кожному, хто володіє життєвим досвідом), вмінням розбиратися у складних ситуаціях, тверезо судити про людей (33, с.72). У Великобританії характер політичної участі обумовлений домінуванням в політичній культурі суспільства "ліберально-індивідуалістичної" концепції громадянства як "статусу" на відміну від громадянсько-республіканської концепції громадянства як "практики".

Неучасть громадян у політичному житті в розвинених демократичних країнах пояснюється також повною довірою громадян до політичних еліт і лідерів, задоволеністю своїм положенням, стабільністю політичного режиму.

Чим більш розвинуті інститути громадянського суспільства, чим у більшій мірі існує простір для самовизначення, тим більша можливість постійного існування абсентеїзму. У країнах, де дотримуються права і свободи людини,

спостерігається економічна стабільність і налагодженість соціальної системи, абсентеїзм частини суспільства неминучий.

Зовсім інша справа, коли в абсентеїзмі виражаються протест і незадоволеність політичним курсом, який здійснюється владою, відчуження громадянина від влади, розчарування, недовіра. Це ознаки низької політичної культури, яка несумісна з демократичним політичним режимом.

Досліджуючи виборчий процес, західний вчений П. Мерло підкреслює, що для країн, які знаходяться на шляху демократизації, особливого значення набуває суспільна довіра до електорального процесу: громадськість і політичні конкуренти повинні вірити, що виборчий процес буде здійснюватись ефективно і неупереджено.

Процес створення суспільної довіри при проведенні виборів має включати наступні заходи:

- утворення ефективного і неупередженого апарату по проведенню виборів, що діє на принципах відкритості і прозорості;
- включення в електоральний процес політичних конкурентів у повному обсязі;
- відкритість електорального процесу для контролю з боку громадян і їх організацій;
- переконання електорату у важливості виборів, а також у тому, що їх особиста безпека й таємниця голосування будуть забезпечені, а результат голосування - поважатися;
- забезпечення участі в контролі за перебігом виборів незалежних спостерігачів, що заслуговують на довіру (42, с. 126-130).

Включення громадян у виборчий процес забезпечується наявністю розвинутої демократичної політичної культури, яка дає можливість вільного волевиявлення народу, що має право обирати керівників країни в умовах політичного плюралізму і демократичного вибору. Активна ж участь зумовлюється високою підтримкою громадянами політичного режиму в цілому і

впевненістю у своїй здатності впливати на владу. Виборці усвідомлюють необхідність своєї участі, оскільки вважають, що від неї:

по-перше, залежить функціонування політичних інститутів;

по-друге, механізм голосування є одним з найкращих засобів контролю за діяльністю посадових осіб.

Демократична політична культура - це культура громадянського суспільства. Саме у межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів самих різноманітних соціальних і політичних сил. Тільки в розвинутому громадянському суспільстві може сформуватися культура, що відповідає демократичному режиму.

Відродження громадянського суспільства може відбуватися наступним чином: відновлюються колишні політичні партії або виникають нові; масовим тиражем виходять в світ раніше заборонені цензурою книги та інша друкована продукція; раніше підпорядковані уряду установи - профспілки, творчі спілки, університети - перетворюються на рупор виразу інтересів та ідей, спрямованих проти існуючого режиму. Церковні і релігійні общини також висловлюють своє занепокоєння, хоча раніше уміло пристосовувались до влади. Художня і творча інтелігенція займається пошуком межі відкритості й гласності в культурній сфері. Пізніше всі ці настрої поширюються і в середовищі впливових економічних угруповань.

Так відбувається відродження громадянського суспільства. Для того, щоб з'ясувати вплив громадянського суспільства на процеси становлення демократичного політичного режиму і демократичної політичної культури, необхідно визначити зміст цього поняття. Не зупиняючись на аналізі підходів до розуміння громадянського суспільства, його можна визначити як систему самостійних і незалежних від держави, міжособистісних, сімейних, економічних, культурних, релігійних, політичних відносин та структур, які покликані забезпечити умови для самореалізації індивідів і колективів.

Наявність високорозвинутого громадянського суспільства сприяє процесу демократизації по декількох напрямках.

Громадянське суспільство забезпечує такі канали самовиразу і ідентифікації, які найбільш близькі людям і підприємствам. В умовах демократії інститути громадянського суспільства слугують додатковим, альтернативним каналом виразу інтересів і думок. Під час такого виразу інтересів збільшується політичне сприйняття і потенціал громадян, формуються і готуються до участі у великій політиці політичні лідери, стимулюється потяг окремого індивіда до демократії.

Також в громадянському суспільстві гармонізуються індивідуальні і колективні інтереси. Таким чином, у межах громадянського суспільства відбувається громадянська соціалізація, тобто засвоєння й підтримка людьми прикладів і стандартів поведінки, норм, культурних цінностей та орієнтирів, в яких враховується існування суспільства в цілому і визнається демократичний процес.

Пріоритети громадянського суспільства виявляються в зворотних точках політичного процесу - на виборах, при формуванні органів держави, в тих випадках, коли від суспільства залежать перспективи зміни, оновлення влади.

Як уже зазначалось, перехід до демократичної політичної культури - це перехід до плюралізму, багатоманітності інтересів і цінностей громадян. Саме в межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання і врахування інтересів різноманітних соціальних сил, що припускає зіткнення, протиріччя та конфлікти між ними. Громадянське суспільство покликане визначити норми і межі, які здатні блокувати руйнівні потенції боротьби різних сил, спрямовувати її у творче русло. В цьому і полягає головне призначення громадянського суспільства - досягнення консенсусу між різними соціальними силами і інтересами. Відбувається консолідація суспільних сил на базі нових цінностей. І тільки таким чином, а не засобами примусового нав'язування, можлива справжня демократична консолідація суспільства, його розвиток у межах нових базових цінностей. Тільки так новий режим зможе отримати підтримку більшості, постійне збереження якої є основою

демократичного устрою. Разом з тим, народна підтримка влади не виключає існування розбіжностей, не заперечує можливість конструктивної опозиції.

Перехід до демократичної політичної культури це - налагодження постійного зворотного зв'язку у системі „політика - громадська думка”.

Громадська думка - це історично зумовлений, динамічний стан масової свідомості великих груп людей, який своїм змістом віддзеркалює співвідношення соціальних сил, що фактично діють у суспільстві.

Як елемент функціонування політичних систем громадська думка є постійно діючим фактором управління, за допомогою якого виконуються декілька впливових функцій, а саме:

- експресивно-контрольна, яка визначає політичну позицію тих або інших спільностей;
- консультативна - дає поради щодо пошуку оптимальних політичних дій;
- директивна - вносить рішення по тих або інших питаннях, регулює поведінку індивідів, спільностей і установ, підтримує або відкидає ті чи інші уявлення, цінності і норми.

Розвинуті демократичні країни приділяють велику увагу отриманню достовірної інформації про думки і настрої людей, їх реакції на певні політичні події. Особливе значення громадська думка набуває у процесі вироблення політичних і економічних рішень, які суттєво торкаються інтересів великих груп населення.

Звичайно, це не означає, що державні рішення повинні прийматися виключно "в унісон" з думкою більшості. Компетентність громадської думки ні в якому разі не можна перебільшувати і тим більше абсолютизувати. Талант і компетентність політика в тому і полягають, що він здатен багато в чому випереджувати усталені тенденції розвитку держави та суспільства, відображені у стереотипах масової свідомості, і пропонувати нові шляхи вирішення політичних проблем. Знаючи громадську думку, можна корегувати рішення, які приймаються, передбачати і пом'якшувати негативні наслідки.

В демократичному суспільстві довіра до влади безпосередньо визначається її здатністю до реального діалогу із суспільною думкою і його основним джерелом - громадянським суспільством.

2.1. Формування культури демократичного типу на інституціональному рівні

Формування демократичної політичної культури на рівні функціонування політичних інститутів починається з встановлення плюралізму політичних дій, політичної діяльності. Це означає:

- по-перше, право громадян об'єднуватись у політичні партії, суспільні організації, вступати до масових рухів у відповідності до своїх політичних ідеалів і цілей. Політична партія стала невід'ємним демократичним інститутом і без неї немислима жодна демократія.
- по-друге, вільна і рівноправна діяльність політичних партій, суспільних організацій і масових рухів у рамках багатопартійної політичної системи;
- по-третє, надання кожній політичній партії, суспільній організації і масовому руху, діючих у межах закону, можливості брати участь у політичному житті країни, впливати через існуючий у суспільстві правовий механізм на діяльність органів влади і управління;
- по-четверте, ніяка окрема політична партія чи організація не може і не повинна представляти все суспільство і нав'язувати йому свою волю.

Перехід до демократичної політичної культури - це перехід до багатопартійності. Самою характерною рисою комуністичного тоталітаризму є монополія комуністичної партії. Фактично в усіх країнах комуністична партія займала монопольне положення в політичній системі. Перехід до багатопартійного режиму означає, що держава не керується ідеями жодної з протидіючих партій. Держава нейтральна - вона терпить багатопартійність, проте вимагає від всіх політичних діячів (у тому числі і партій) поваги до себе і до Основного Закону (Конституції).

Однією з форм вияву політичного плюралізму є плюралізм політичної влади. Це – множинність політичних партій і свобод, автономія законодавчої влади, самостійність виконавчої, незалежність судової, місцеве самоврядування.

Найбільш повно принцип плюралізму виявляється в інституті парламентаризму. Недаремно О. В. Осіпова, досліджуючи англійську політичну культуру, вважає парламент еталоном демократичної політичної культури (49, с. 100).

Парламентаризм - політичний комплексний інститут державного устрою і управління, який базується на представницькій демократії. Основні принципи демократичної політичної культури - суверенітет народу, правління більшості, представництво, плюралізм - складають базу парламентаризму.

Парламент обирається народом, втілює верховенство його суверенної влади, керує від імені народу. У свою чергу, народ як суверен здійснює контроль за діяльністю своїх представників через вибори, виявляє їм свою довіру чи недовіру. Владні повноваження обраних депутатів визначаються і обмежуються конституцією.

Парламент представляє більшість всіх соціально значущих прошарків населення; разом з тим механізм прийняття рішень визначається також принципом "більшості" при повазі думки меншості; опозиція - необхідний інститут парламентаризму.

Функціонування парламентаризму - реальне втілення у політичній практиці принципу плюралізму. Вибори парламентарів за партійними списками, діяльність партійних фракцій, включаючи опозиційні, співставлення програмних установок і концепцій, які виражають спектр інтересів і ідей виборців - такі конкретні форми реалізації політичного плюралізму в системі парламентської демократії.

Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної - це перехід від монополізації державної влади (чи то в руках комуністичної партії, чи авторитарного лідера) до принципу поділу влади, який складає базу парламентаризму. Треба зазначити, що поділ влади не вичерпується тільки вищим рівнем, визнанням розподілення законодавчої, виконавчої і судової влади. У

демократичних державах існує розподіл владних повноважень за рівнями організації політичної системи: вищий, середній, нижчий, включаючи місцеве самоврядування. Поділ, притаманний автономним гілкам влади: виконавча влада може бути представлена президентом, урядом, його інститутами, включаючи і закриті; законодавча влада також має свої рівні.

Для демократії поділ влади не самоціль, а засіб: а) ефективного функціонування влади і управління; б) запобігання надмірній централізації влади в руках окремого суб'єкта; в) інституціоналізації суперництва між суб'єктами влади і забезпечення керованості ним.

У разі нерозвиненості демократичної політичної культури небезпеку може представляти конфронтація законодавчої і виконавчої влади, що не раз відбувалось в історії, в тому числі і в українській. І якщо ці самостійні гілки влади не можуть скласти єдність, яка властива їм по природі, то у такому випадку державна влада як ціле розхитується і, навіть, руйнується, або єдність встановлюється силою. Ці два варіанти включають демократію, а значить, парламентаризм виключають.

Парламентаризм як політичний інститут передбачає визнання необхідності змагальності політичних сил. Суперництво, змагальність, звісно, розумне, яке не виходить за загальноприйняті правила гри, слугує засобом стимулювання інноваційної політичної активності цих сил, відбору оптимальних варіантів політичних рішень.

Суб'єктами політичної змагальності виступають правляча більшість і меншість, яка представляє опозицію. Парламентська опозиція - це партійні чи інші політичні угруповання, що протиставляють політичному курсу більшості свою лінію, яка відображає інтереси певних верств і груп населення.

Треба окремо сказати про функціональну ("лояльну") і так звану "вічну" опозиції. Перша виступає характерною ознакою демократичної політичної культури. Вона є дуже корисною для функціонування органів влади, оскільки не протистоїть існуючому режиму, а активно сприяє його роботі, прагне дійти згоди

з важливих питань політики. Функціональна опозиція, як правило, притаманна двопартійним політичним системам.

"Вічна" опозиція є показником нерозвиненості демократичної політичної культури, оскільки вона постійно критикує правлячі сили з позиції своїх політичних ідеалів, виступає проти існуючого режиму.

Для демократичної політичної культури характерним є існування і функціонування, крім офіційно діючої опозиції, громадянських груп тиску (лобі). Вони представляють групи інтересів: корпоративних, національних, релігійних та інших і утворюють позапарламентську опозицію. Лобіювання при прийнятті важливих державних рішень - звичайна практика розвинутих демократичних країн.

Окремої уваги заслуговує трансформація політичної культури еліт. Взагалі велика кількість дослідників доводить важливість дослідження політичної поведінки еліт у процесі становлення і закріплення демократії, адже від політичної культури еліт безпосередньо залежить форма і ефективність політичної системи.

В сучасній теорії еліт розрізняють – фундаментально розрізнені еліти та ідеологічно чи консенсусно консолідовані еліти. Ідеологічно консолідовані – це еліти, які належать до домінуючої партії і пропагують її ідеологію (створені ними режими як правило довготривалі, але не сприяють відкритій ідеологічній конкуренції). Консенсусно консолідовані еліти належать до різних партій, проте дотримуються правил і неписаних домовленостей щодо функціонування політичних інститутів і норм політичної поведінки.

Там, де політичні еліти консолідовані на основі консенсусу, їх боротьба за електоральну чи іншу підтримку в ситуаціях конфлікту інтересів відбувається в певних межах і призводить до мирних всезагальних виборів, що є невід'ємною ознакою стабільної демократії.

Як правило, авторитарним і нестабільним демократичним режимам відповідають розрізнені політичні еліти; тоталітарні режими вирізняються ідеократично об'єднаними елітами, а ознакою демократичного політичного

режиму виступають консенсусно консолідовані еліти. Таким чином, демократизація політичної поведінки еліт полягає в переході від розрізнених і ідеократично консолідованих еліт до консенсусно об'єднаних еліт.

Одна з радикальних змін в наші часи - народження окремих груп еліт і, як наслідок, їх диференціація. Так, сьогодні економічна еліта народжена в буквальному розумінні як власник. Побачила світ і багатопартійна політична еліта, особливістю якої є, по-перше, її легітимність, вона конституційована за допомогою нормальних виборчих процедур. По-друге, ця еліта конституційно диференційована.

Необхідно також звернути увагу на скорочення дистанції між елітами та масами населення. Окремого розгляду заслуговує ще один демократичний механізм - циркуляція еліт, що запобігає монополізації влади, вносить в політичний процес нових людей і нові ідеї. Розвиток демократичної політичної культури сприяє встановленню циркуляції еліт, яка може здійснюватися двома шляхами: заміна однієї еліти іншою та просування нееліти в еліту.

Безумовний інтерес в цьому плані представляє досвід Іспанії, де перехід до демократичного режиму шляхом реформи став можливим завдяки феномену консенсусу всіх внутрішньополітичних сил, які для порятунку держави і суспільства, запобігання нової громадянської війни ще на початковому, самому складному етапі переходу до демократії, уклали між собою угоду з основних питань внутрішньополітичного життя (70, с. 133-136).

В досягненні міжпартійної згоди виключно важливу роль зіграли політичні лідери Іспанії. Завдяки вмінню піднятися над вузькопартійними амбіціями, підвищеному почуттю відповідальності і терпимості вони спромоглися визначити перевагу загальносуспільних інтересів над інтересами окремих партій і рухів. Голова уряду Суарес та лідер компартії Каррільо, поступившись принципами і відкинувши традиційні стереотипи мислення і поведінки, пішли назустріч один одному, підписавши "пакт Монклоа".

Практика перехідного періоду в Іспанії свідчить про важливість формування конструктивної реформаторської коаліції сил у центрі політичного

спектру. Центристська позиція, що здійснюється таким чином, означає не просто балансування між правими і лівими, а проведення самостійної лінії, здатної вивести країну з кризи. Це розумна і виважена політика, яка виключає крайні, екстремістські позиції, але обов'язково їх враховує. Центристська позиція може бути, по суті, самою демократичною, бо вона представляє вільний вияв багатьох інтересів.

Безперечний інтерес становлять особливості застосування техніки вироблення консенсусу в іспанському конституційному процесі. Використання подібної техніки стало можливим завдяки психологічному клімату, створеному “пактом Монклоа”. Її елементами стали:

- ведення переговорів представниками всіх груп, що зацікавлені в даному питанні при тому, що склад учасників змінювався в залежності від його характеру;
- обмежена кількість учасників групи, в якій розроблявся проект рішення, що сприяло виробленню консенсусу, так як в більш великих групах до узгодження прийти важче;
- закритий, конфіденційний характер переговорів, завдяки чому партійне керівництво відгороджувалось від тиску рядових членів і легше йшло на поступки (певна незалежність партійних лідерів від мас, компромісність їх позицій виявилась в даному випадку благом).

В результаті використання техніки консенсусу політичними елітами іспанського суспільства нова конституція відобразила інтереси не якої-небудь однієї партії, соціальної групи чи сторони переговорів, а баланс інтересів всіх політичних сил.

Завдяки досягненню консенсусу розколоте до того іспанське суспільство спромоглося змінити парадигму політичної і духовної культури, перейшло з авторитарного на демократичний шлях розвитку. На зміну багатовікової культури конфронтаційності прийшла демократична культура діалогу і компромісів.

Політична культура еліти, її готовність до демократичних перетворень має велике значення. Але розглядаючи зв'язок між елітою і зміною режиму, необхідно

також враховувати феномен адаптації політичних лідерів та еліт, тобто прийняття старою політичною елітою нового порядку і нових принципів політичного співжиття. Існування політичних хамелеонів добре відомо з історії, а зовсім недавно світ був свідком більш-менш повного перетворення колишніх комуністичних еліт в Східній Європі.

Проте зміна політичної еліти можлива тільки при наявності в країні контреліти, організованої опозиції. При падінні комуністичних режимів країни Східної Європи не були плюралістичними суспільствами. Там не існували вільні партії, незалежні від держави економічні сили, тобто були відсутні всі структури громадянського суспільства, що здатні формувати контреліти. А, як відомо, відсутність контреліти негативно впливає на становлення демократичного політичного режиму. Значну роль в переході від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного плюралізму відіграють засоби масової інформації, які часто ще називають “четвертою владою”.

В недемократичних країнах ЗМІ повністю підпорядковані державі і використовуються нею для маніпуляції суспільною свідомістю. Характерні риси ЗМІ в тоталітарному суспільстві - політична нетерпимість, проповідь односторонності, відірваність від життя, спроби нав'язувати всім „єдиновірне вчення”, постійне запізнення в інформуванні населення, неповнота і спотворення інформації, догматизм мислення, відсутність критики самих основних суспільних вад.

Встановлення демократії, формування демократичної політичної культури змінює таке положення. Мас-медіа у державі з демократичним політичним режимом виступають своєрідним гарантом від розгулу корупції і утримують владу від значних зловживань. Вони виступають не тільки інструментом пропаганди (хоча вони виконують і таку роль), а діалектично протилежним стосовно влади полюсом. За допомогою об'єктивного розгляду політичних подій ЗМІ формують політично компетентних громадян, які можуть правильно орієнтуватися в складних суперечливих політичних процесах і приймати відповідальні рішення.

Таким чином між політичною культурою і політичним режимом існує досить складна залежність. Погоджуючись з висновками Г.Алмонда та С.Верби про те, що політична культура є важливим фактором стабільного функціонування політичної системи, треба зауважити, що демократичний політичний режим може з'явитися і без відповідного рівня політичної культури більшості населення, але для цього необхідне переважання демократичних ідей і установок в правлячих елітах. Формування ж демократичної політичної культури мас є результатом ефективного функціонування демократичних політичних інститутів, але для цього потрібен час.

РОЗДІЛ 3

СОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Формування політичної свідомості і поведінки на демократичних засадах

Нині українське суспільство перебуває на етапі трансформації політичної системи від тоталітарно-авторитарного режиму до демократичного. Цей процес, охоплюючи всі сфери суспільного життя, потребує і відповідної політичної культури. Від політичної культури багато в чому залежать характер і напрями політичного процесу, стабільність і демократизм політичного режиму. Тому формування демократичного типу політичної культури та її основних структурних елементів: політичної свідомості, політичної поведінки і культури функціонування політичних інститутів є дуже важливим для утворення демократичного політичного режиму.

Демократична політична культура за критеріями Заходу – це такий встановлений стан, який формується протягом тривалого часу. Це своєрідний продукт історичного розвитку та досвіду народу (73, с.78). На думку Б.Цимбалістого, на розвиток політичної культури українського народу вплинули особливості історичної долі держави, а саме: багатовікова бездержавність, тобто відсутність досвіду влади; розчленування країни між різними державами і культурами; багатократна денаціоналізація української еліти (73, с.78).

В результаті існування тоталітарного режиму на теренах колишнього Радянського Союзу і України зокрема, як невід’ємної частки попереднього, сформувалася досить дійова система, основний принцип якої полягав у невідворотності і все загальності ідеологічної обробки всіх і кожного – принцип “обов’язковості” загального охоплення єдиним впливом кожного члена суспільства. Ця система виховала не одне “ідейно витримане покоління”

радянських людей, політична свідомість яких за нових посткомуністичних умов зберігає чимало стереотипів ідеологічного минулого.

Українські науковці виділяють низку стереотипів, які посилюють суперечності становлення демократичної політичної культури в Україні на етапі її переходу до демократії. На думку В.А.Ребкала, це:

1. Консервативно-статична традиція. Вона виявляється сьогодні у вимогах державного регулювання мало не всіх соціальних, економічних, культурних процесів, що зумовлює досить відчутний патерналізм і у діях самої влади.
2. Традиція політичної інертності, яка тісно пов'язана з попередньою. Виключність населення зі сфери ухвалення державно-політичних рішень, обмеженість можливостей публічної політики сформували у населення політичну апатію. Політика – доля обраних, а не справа всього народу, тому приватні справи значно важливіші від активної участі в політичному житті. Традиція політичної інертності виявляється і у вихованій жорсткими обставинами життя звичці “не висовуватись”, яка тягне за собою чимало негативних наслідків, заважає організації нормального політичного процесу в Україні.
3. Традиція “політичного ідеалізму”, що знаходить своє відображення у такому стилі політичного мислення, коли політичні, економічні і соціальні процеси вимірюються деякими ідеальними схемами, без урахування їхнього реального змісту, результату.
4. Традиція безконфліктності. В радянському менталітеті досить міцні позиції займала традиція однозначно негативної оцінки протиріч і конфліктів, що суперечить поширеному в демократичних суспільствах погляду на необхідність локальних і регульованих конфліктів як засобу виявлення та узгодження різних інтересів суспільства. Проте, суспільні системи відрізняються одна від одної не тим, що деякі з них можуть існувати без конфліктів і протиріч, а тим, що одні мають відпрацьовані механізми вирішення проблеми, а інші відчувають суттєвий і хронічний дефіцит в оптимальних механізмах вирішення соціальних, політичних, економічних протиріч, доводять їх до кризи.

5. Традиція маргіальності, фрагментарності в політико-культурному житті України, яке характеризується відсутністю основоположного консенсусу відносно базових цінностей, ідеалів і цілей суспільного розвитку. Суспільство розколоте на групи з не співпадаючими, а нерідко і протилежними політичними орієнтаціями. Американський політолог У.Розенбаум говорить, що “фрагментарна політична культура збільшує почуття ізольованості і суперечності між соціальними групами, підриває консенсус відносно політичних підвалин і заважає створенню умов, необхідних для справжньої національної спільності” (59, с.9-11).

До цих стереотипів можна додати ще один, на який звертають увагу С.Головаха та Н.Паніна. Це стереотип боротьби як створення, який визначається принципом “руйнування задля створення”, коли засобом досягнення мети виступає боротьба з реальними чи надуманими ворогами. Занадто довго в політичній свідомості формувався стереотип руху вперед як процесу перемагання протидіючих соціальних сил. Кожна соціальна дія розумілася як боротьба – якщо не з кимось, то за щось: за врожай, за виконання плану, за єдність. Стереотип боротьби як створення примушує людей сприймати навколишній світ як перешкоду на шляху до мети, а один одного – як товаришів чи ворогів у змаганні з недосконалим світом.

Ряд дослідників політичної свідомості українського суспільства звертають увагу на те, що в умовах руйнування традиційних структур та механізмів соціальної інтеграції, поширення набуває амбівалентність (орієнтація на взаємовиключні цінності).

Після розвалу радянської пропаганди, краху панівної марксистської ідеології, актуально постало завдання вироблення перспективного підходу до оцінки української історії і незалежності, самостійної ідеологічної та політичної позиції щодо оцінки шляхів і засобів розвитку України. Для становлення української державності суттєве значення має формування політики національної тотожності, єдності громадян навколо консолідуючої ідеї. На перших порах утворення нашої держави таку консолідуючу функцію виконала національна

українська ідея. Але з настанням економічних негараздів, різким падінням життєвого рівня, політичним хаосом, її рейтинг у свідомості мас значно знизився.

На сучасному етапі українське суспільство гостро потребує термінового вироблення чіткої концепції інтегруючої ідеології (державницької ідеології), яка б сприяла соціальній і національній консолідації, вказувала напрямки подальшого здійснення процесу державотворення, побудови демократичної, правової держави. Поняття “державницька ідеологія” породжує певні побоювання, що це буде означати ідеологію, обов’язкову для кожного громадянина. Тим часом, у сучасних демократичних суспільствах те, що приймається державою як обов’язкове, не означає, що воно автоматично є обов’язковим для кожного громадянина. Поняття “державницька ідеологія” не є тотожним поняттю “державна ідеологія”.

Особлива роль національної ідеї на перехідному етапі розвитку суспільства полягає в тому, що вона – комплексна, охоплює всі сторони життя нації, організовує його, надихає на подальшу діяльність.

Зрозуміло, що ця ідея не може бути результатом простої “три розуму”, якимось штучним ідеологічним надбанням. У зв’язку з цим постає питання про ретельний аналіз усього спектра різноманітних умов, які мають бути враховані в процесі формування головної, об’єднуючої суспільство національної ідеї.

Передусім, слід звернути увагу на фактори духовного характеру. Згідно зі статтею 15 Конституції України наше суспільство повинно базуватися на принципі багатоманітності. “Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова” (1, с.5). ця теза цілком відповідає засадам демократичної держави. Водночас, така норма аж ніяк не суперечить виробленню в суспільстві, що тривалий час перебувало в полоні комуністичної моно ідеології, принципово нових загальних настанов, ідеалів, цінностей, сприйнятих усім населенням.

Сучасна національна ідея має враховувати психологічний склад народу, його ментальність, вона повинна ґрунтуватися на історичному досвіді минулих часів, на тих позитивних ідеологічних надбаннях, якими багата історія України. Беручи все позитивне з історії, сучасна національна ідея орієнтується на

надбання, ідеали та умови сьогодення і спрямована у майбутнє, на вдосконалення вже існуючого

Головна мета національної ідеї – постійне зростання добробуту нації, забезпечення умов для розвитку майбутніх поколінь на основі культури, мови, духу.

Головне полягає в тому, що національна ідея не розділяє, а єднає людей. Тому українська нація повинна трактуватися у загальноприйнятому в світі політичному сенсі. Це означає, що поняття нація” стосується усіх громадян відповідної держави. Поняття “нація”, - зазначається в “Малій енциклопедії”, далеко не однозначне, існує багато його трактувань. Серед них можна виділити два найбільш загальні підходи. У першому нація розглядається як особливий вид етносу, як сукупність людей, що формувалася і відтворювалася на основі спільної території, мови, деяких особливостей культури, психічного складу, усвідомлення своєї єдності та відмінності від інших схожих утворень, а також спільності економічного життя (останнє відрізняє націю від менш розвинутого етнічного утворення - народності). У другому підході нація розглядається як сукупність громадян, що проживають на території певної держави. У такому розумінні нація може складатися з представників кількох етносів, бути полі культурною та полімовною (41, с.761).

Згідно з другим підходом українська національна ідея не повинна бути етноцентричною, інакше вона виконувала б в поліетнічному українському суспільстві не об’єднувальну, консолідуючу функцію, а навпаки – роз’єднувальну. Безумовно, визначальну роль у розбудові української державності повинен виконати титульний український етнос, який є господарем на своїй землі, дає назву території, де мешкає, та самій державі. Етнічні українці, які становлять понад 70% населення нашої країни, де-факто є основною рушійною силою українського державотворення. Тому українство, нарешті, має усвідомити повноту відповідальності за державотворчі процеси, позбутися зтяжкої хвороби регіоналізму та самоідентифікувати себе як цілісність.

Аналіз політичної культури нашого суспільства складає важливий предмет досліджень багатьох українських політологів та соціологів. Спираючись на результати соціологічного моніторингу останніх років, який проводився Інститутом соціології НАН України (23, с.125; 65,66), спробуємо проаналізувати стан політичної культури населення сучасної України крізь призму основних компонентів політичної культури розвинутого громадянського суспільства:

1. *Політична інформованість, компетентність і активність.* Дані опитувань свідчать, що в Україні спостерігається досить стійкий, але не дуже виражений інтерес до політичної сфери життя суспільства. До того ж поміркований інтерес більшості є помітним в усіх без виключення регіонах. Цією своєю рисою політична культура України наближається до відповідних показників розвинутих демократичних країн, де підвищена політизованість масової свідомості спостерігається тільки в періоди соціально-економічних і політичних криз. Можливо цим пояснюється низький рівень залученості громадян України до діяльності суспільно-політичних організацій. Можна зробити висновок, що за роки незалежності залученість до організованої суспільної діяльності залишається стабільно низькою, в той час як демократична політична культура передбачає громадянський контроль за діяльністю влади через систему таких організацій.

Що стосується компетентності в найбільш важливих питаннях політичного життя суспільства, попри зростання кількості матеріалів на політичні теми в ЗМІ протягом останніх 2-3 років, труднощі у визначенні громадянами своїх політичних орієнтацій і пріоритетів поки-що існують.

2. *Політична ефективність.* Нерозвиненість громадянського суспільства тісно пов'язана з низькою оцінкою громадянами рівня своєї політичної ефективності. Ця риса політичної культури протилежна демократичним її зразкам, де у масовій політичній свідомості переважає переконання громадян у своїй здатності протистояти свавіллю влади на всіх рівнях.

3. *Ставлення до політичних інститутів, політичних лідерів, та й до самої держави.* В грудні 1991 року український народ продемонстрував досить високий

рівень сформованості політичної культури, обравши шлях державної незалежності. На відродження держави покладалися великі надії. Не виправдання цих сподівань призвело до падіння довіри до всіх політичних інститутів, яке спостерігалось до кінця 2004 року. Президентські вибори 2004 року, безпрецедентна активність громадян по відстоюванню своїх прав на вільне волевиявлення, зумовили і високий рівень довіри до обраної в результаті помаранчевої революції влади. Проте, розчарування населення економічною політикою нової влади, криза у владній команді, відставки і гучні скандали, що їх супроводжували, спричинили чергове падіння довіри як до влади, так і до українського політикуму взагалі. За даними газети “Дзеркало тижня” у листопаді 2005 року дві третини населення України були розчаровані діями нової влади (29).

Як бачимо, більшість громадян України довіряють лише своїй сім’ї, церкві та духовенству, колегам та співвітчизникам. Рівень довіри різним соціально-політичним інститутам дуже низький. З усіх цих структур відносною довірою користуються лише армія і засоби масової інформації.

В умовах масової недовіри до держави роль рушійної сили реформ могла б належати інститутам громадянського суспільства, але, враховуючи його нерозвиненість, сподіватися на значний ефект впливу на політичну владу навряд чи можливо.

Що ж стосується ставлення до політичних лідерів, то в масовій суспільній свідомості утримується думка про те, що в країні не має в достатній кількості таких лідерів, які здатні ефективно керувати державою.

Високий рівень політичної довіри різним соціально-політичним інститутам і конкретним політичним діячам – це показник демократичного суспільства. Така довіра базується у громадян на фоні досить високого рівня політичної ефективності.

Зміни, які відбуваються в свідомості українського суспільства сприяють появі нових форм політичної поведінки. На думку Л. П. Нагорної “зростає роль індивідуальної ініціативи, як форми соціальної і політичної творчості”, “змінюється тип конформізму: якщо за стабільних умов він проявляється у

підпорядкуванні меншості більшості, то тепер більшість некритично сприймає позицію меншості”. “Нееквівалентний розподіл суспільних цінностей, - вважає дослідниця – зумовлює тотальну “кризу легітимності” – і меншість і більшість починають відверто зневажати закони, порушення соціальної рівноваги обертається порушенням балансу між минулим і майбутнім ”(46, с. 212).

Особливостями політичної участі в сучасній Україні є спонтанно-стихийний, майже не регульований характер дій; суперечливі механізми політичного впливу і протиріччя інтересів великих і малих соціальних груп. Становлення правових форм політичної участі ускладнюється відсутністю стійких традицій політичного плюралізму, який покищо, більшою мірою виступає як плюралізм заперечення чужих поглядів і позицій замість утвердження своїх власних. Це вносить до політичного процесу агресивні форми політичної участі, ворожнечу. У суспільній свідомості стикаються ідеї волюнтаризму, тоталітаризму, авторитаризму і демократії. Узгодити їх, надати певний напрям політичної участі за таких умов надзвичайно складно.

Тому, на нашу думку сьогодні в Україні постала гостра потреба в навчанні людей правилам цивілізованої політичної участі. А поки-що єдиною можливою формою висловлення позицій людей залишаються мітинги.

Мітинг – це відкрита політична діяльність, пряма форма політичної участі, притаманна демократичній системі. Що ж до сучасного демократичного суспільства, то тут накопився великий потенціал деструктивних емоцій, яким конче потрібен вихід, а його, як відомо, дають мітинги.

Для українських людей мітинги стали сходинкою від конформізму та соціальної апатії до розуміння себе вже не як “твинтика” системи, а як громадянина, для якого участь у політичних змінах є важливою.

Слід зазначити, що останнім часом в Україні набула поширення така форма політичної поведінки як голодування за політичними мотивами. У надзвичайних випадках, коли мова йде про долю держави, народу, така форма протесту, очевидно, прийнятна, проте вона завжди потребує ретельної зваженості, аби не

перетворитися на знаряддя фанатизму, фарс. Якщо такі акції стають звичними, вони набувають руйнівного характеру.

Як видно, громадяни України негативно ставляться до агресивних методів соціального протесту. Водночас зростає кількість громадян, які готові відстоювати свої права та інтереси шляхом пікетування державних установ. Зростає частина громадян, готових брати участь у законних мітингах та демонстраціях. Це можна трактувати як позитивну тенденцію, яка намітилась у формуванні демократичної політичної культури. Тобто, в Україні, поряд з деструктивними формами політичної боротьби прокладає собі дорогу тенденція до цивілізованих способів політичної участі.

Кроком до становлення демократичної політичної культури стали парламентські вибори 2002 року і особливо Президентські вибори 2004 року. Українські виборці, незважаючи на велику кількість неправдивої інформації, тиск з боку влади, змогли реально оцінити ситуацію в країні, проаналізувати поведінку політичних лідерів і зробити свідомий вибір.

Уперше на парламентських виборах 2002 р. значна частина громадян України визначилася з прихильністю до певних ідеологій, в абсолютній більшості – демократичних. Вперше, на противагу тиску з боку влади громадяни України проявили послідовність і активність та відстояли свій вибір на президентських виборах 2004 року. Цим самим вони виявили своє ставлення до носіїв попередньої влади, яку вони пов'язують з корупцією, аморальністю, олігархічними антиукраїнськими діями.

Показово, що масовий українець прагне бачити на політичній арені партії з європейськими демократичними ідеологіями, а не проекти московських політтехнологів.

Все це свідчить про початок процесу становлення демократичної політичної культури.

Таким чином, руйнація тоталітарного режиму призвела, з одного боку, до піднесення активності людей, до залучення їх у різні форми політичної участі, але ейфорія високих надій швидко зійшла нанівець – із рутиною буднів та

поглибленням соціально-політичної кризи. Сьогоднішня пасивність мас, які вже скуштували свободи, небезпечніша за пасивність тоталітаризму. Маса вже вкотре відчули себе скривдженими і ошуканими, перетвореними на знаряддя в руках політиків, вкотре виявилися беззахисними перед владою. Звідси, відповідно, негативне ставлення до державних і владних структур, політичних лідерів. Але не зважаючи на своє негативне ставлення до влади, поки що мало хто з обурених готовий брати участь у діях, покликаних справити вплив на неї.

3.2. Становлення демократичної культури функціонування політичних інститутів

Якщо на індивідуальному і груповому рівнях політична культура виступає як єдність культури політичного мислення, свідомості і поведінки індивідів і груп, то на рівні суспільному вона доповнюється новим інтегральним елементом, таким як культура функціонування політичної системи й складаючих її інституційних структур. Політичні інститути – найважливіша ланка, в якій політична культура дістає предметне втілення, через яку вона впливає на політичний процес.

Якщо говорити про політичну систему, то на початковому етапі Україна прагнула створити соціально-політичні інституції за цивілізаційно-європейським зразком. Наблизилась до професійного парламенту Верховна Рада України, введено інститут президентства, змінено статус уряду, затверджено концепцію судової влади. Проте відсутність системного підходу до формування політичних структур призвела до протистояння різних гілок влади і, зрештою, до кризи влади в цілому, яка проявилась у граничній неефективності всіх владних структур, неузгодженості і суперечливості їх дій, протистоянні місцевих рад і виконавчих органів, втраті авторитету влади в населення.

Малоефективна і неузгоджена діяльність різних гілок влади з перших років незалежності, тривала відсутність стратегії ринкових реформ спричинили складну ситуацію в економічній сфері.

“Економічна розбалансованість – на думку Л. П. Нагорної, - тягне за собою несталість у функціонуванні всіх політичних інституцій. Політичний процес у сучасній Україні являє собою строкату суміш прагнень до демократичних форм суспільної організації, гострого протистояння в ешелонах влади, суперечливих зовнішніх орієнтацій. Амбіційність і безапеляційність багатьох політиків справляють особливо гнітюче враження на фоні безпорадності держави у розв’язанні кардинальних, насамперед соціальних проблем.” (46, с.235). Ці слова актуальні і сьогодні.

Для політиків і перш за все для правлячої еліти основним показником рівня розвитку демократичної політичної культури є здатність точно визначити найбільш актуальні суспільні проблеми, приймати необхідні політичні рішення, враховуючи при цьому погляди і настрої більшості населення, але й не обмежувати права та інтереси меншості.

Особливо зростає роль політичної еліти в державах, що трансформуються. Наявність такої еліти, яка здатна прискорити процес розбудови демократичного суспільства, виступати провідником реформ, генератором нових ідей, що спроможна не просто само реалізовуватися, але й послугувати власному народові є життєво необхідним.

Аналізуючи склад української політичної еліти перших років незалежності Д. Видрін і Д. Табачник зазначали: “Молода Україна – держава без політичної еліти. Здобувши державу незалежність і суверенітет 1991 року, Україна виявилась, напевне, найбільшою в світі країною, яка не мала політичної еліти. Владний конгломерат із колишніх партійних функціонерів і колишніх політичних дисидентів можна було б назвати перед елітою. Рівень політичної кваліфікації, загальної і правової культури, характер професійного і життєвого досвіду не дозволяють віднести ранній український істеблішмент до класу повноцінної еліти” (13, с. 21).

М. Шульга виділяє чотири групи, які виконують сьогодні в суспільстві функції еліти:

- протоеліта, яку складають лідери громадських організацій, парламентських фракцій, деякі судді, адвокати; псевдо еліта з випадкових людей у різних ешелонах влади, ватажки злочинних угруповань;
- постеліта в особі старої партійно-господарської номенклатури;
- справжня еліта з вчених, діячів культури та інших представників інтелігенції тобто ті, чий громадський авторитет залишається високим незалежно від суспільних змін (78, с.48).

Сучасна українська еліта складається з неоднакових політичних сил, до того ж різнополюсних. Немає в цієї української еліти своєї добре обгрунтованої ідеології державотворення.

Ще одна проблема пов'язана з тим, що десятиліттями українська еліта вимушена була більше боротись проти когось, ніж за щось. Вимушена була руйнувати, бо розбудовувати власну державу нам постійно заважали. Швидке розшарування суспільства за доходами протиставило невелику частину суспільства переважній його більшості. Майнове протистояння, а також неспроможність еліти вивести суспільство із економічної, моральної кризи, злиднів і зневіри викликає ще більше як політичне, так і соціально-психологічне відчуження народу від правлячої еліти. Якщо до цього додати процеси протиборства центральних і регіональних еліт, як і офіційних еліт та тіньових кланів, резонансні кримінальні справи, пов'язані з високими посадовими особами, замах на життя ряду політичних і держаних діячів, замовні вбивства відомих політиків, то процес відриву політичної влади від народу стає цілком зрозумілим.

Момент очевидності занепаду і поношеності пострадянської політичної еліти України співпав з президентськими виборами 2004 р. і був ними закріплений. Ще в більшій мірі він був закріплений наступними парламентськими виборами 2006 року, адже критичного притоку нових облич, а значить і нових ідей не було. В цьому, безумовно, є велика доля відповідальності українського суспільства, яке свідомо чи підсвідомо розуміє недієздатність більшості нинішньої політичної еліти, однак поки-що не готове з свого середовища

висунути альтернативу нову еліту, здатну реально і ефективно конкурувати з пострадянськими лідерами.

Одним із базових інститутів сучасного суспільства, без якого не можливе функціонування представником демократії, є політичні партії. Розглянемо як відбувається процес становлення багатопартійності в Україні.

Після дезінтеграції Радянського Союзу із конституційно затвердженим всевладдям Комуністичної партії закономірно виникла така ситуація, коли за короткий проміжок часу оформилися десятки політичних партій. В Україні, як і в західних країнах, з'явився повний спектр політичного розмаїття: комуністи, соціалісти та соціал-демократи, “зелені”, ліберали, селянські та християнські демократи, монархісти й неофашисти. Однак виникнення більшості нових партій не мало під собою відповідного соціально стабільного підґрунтя, випереджало процес соціального структурування, тому їх діяльність не тільки не сприяла виробленню об'єднуючих засад для функціонування політичної культури в суспільстві, а й навпаки – додавала розладу функціонуванню політичної системи в цілому.

Більшість політичних партій перших років незалежності виникла зовсім не як довільна потреба мас у реалізації власної ідеї, ідеології, але як протиположна єдиної, комуністичної партії. На тлі її критики та усунення з політичної арени, багато нових політичних партій здобули авторитет. У цій боротьбі враховувалися переважно суспільні настрої, емоційний стан населення, а не глибинні його інтереси.

Лише у другій половині 90-х років партії стають безпосередніми учасниками боротьби за владу і, частково, - здійснення влади. Однак у цьому більше заслуг самої влади, а не партій. До цього часу вища бюрократія вже в основному налагодила механізми володарювання, а тіньова економіка породила могутні кланово-олігархічні угруповання з їх специфічними політичними інтересами. Це визначило зміну парадигми розвитку партійної системи. Українські партії відтепер не стільки репрезентують окремі суспільні прошарки,

скільки є формою організації публічного функціонування і легітимізації окремих груп політичної, бюрократичної та бізнесової еліти.

Реальний вплив партій в Україні визначається не тільки і не стільки електоральною підтримкою, скільки неофіційною наближеністю до влади. Нарощування адміністративного ресурсу як інструменту публічної політики призвело в Україні до підміни принципів взаємин між партіями та виконавчою владою, поставило їх у залежне становище. Не знаходячи надійної опори і навіть сприятливого середовища у суспільстві, значна частина партій не стільки формують владу, скільки орієнтуються на неї. Надзвичайна слабкість громадянського суспільства, діючі принципи організації влади сформували зворотною логіку – не партії артикують суспільні інтереси і визначають політичний розвиток, характер та зміст діяльності влади, сама влада, ще до недавнього часу визначала правила виникнення, діяльності і навіть коефіцієнт політичної успішності партій. Слід зазначити, що не дивлячись на негативні аспекти, процес становлення багатопартійності в Україні триває.

Багатопартійність, як інструмент формування влади, має пройти необхідні їй природні стадії розвитку. Тільки так партії зможуть відігравати вагому політичну роль у суспільстві. Процес багатопартійності в нашій країні, динаміка якого є дуже високою, має значні переваги перед монопартійністю, сприяє цивілізованому входженню України у світовий процес, утвердженою політичного плюралізму.

Про становлення демократичної політичної культури на інституційному рівні свідчить реалізація принципу розподілу влади і забезпечення ефективного функціонування всіх її гілок. Проаналізуємо реальний стан забезпечення демократичних принципів в діяльності українського парламенту.

В усіх демократичних країнах парламент відображає реальний стан суспільства, концентрує в собі основні конфлікти і протиріччя його розвитку. Верховна Рада України пройшла складний шлях еволюції і сходження до демократії. Однак, вона, поки-що не змогла ствердитися в системі державної

влади як впливовий незалежний орган. Цьому перешкоджали фактори як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Представництво суспільних інтересів у Верховній Раді набуває все більш деформованого характеру. Фракційна структура парламенту внаслідок дії чинників нелегітимного характеру часто не відповідає політичному вибору громадян. Якщо у Верховній Раді I та II скликань фракції і групи формувались переважно за ідеологічною та партійною ознаками, то з 1998-го року вони створюються у тому числі за корпоративною та регіональною ознаками, а також для просування особистих інтересів політичних лідерів.

Найбільш яскравим прикладом деформації політичної структури парламенту став розпад фракції “Єдина Україна” та утворення на її основі кількох фракцій та груп. Внаслідок цього, по-перше, припинив існування солідарний суб'єкт солідарної відповідальності за перевиборні, в т.ч. соціально-економічні зобов'язання блоку (забезпечити збільшення реальних доходів населення в півтора рази, збільшити на 1,5 млн. кількість робочих місць та ін.). З парламенту зникла навіть сама назва блоку, який у період виборів рекламувався найвищими посадовими особами держави. По-друге, залишилися без представництва інтереси понад трьох мільйонів виборців, які голосували не за окремі партії, а за блок як консолідовану політичну силу. По-третє, виборці виявилися повністю дезорієнтованими стосовно того, чим відрізняються між собою новоутворені депутатські групи та на якій основі вони утворилися. Політична структура Верховної Ради була відчутно деформована і через вихід окремих депутатів зі складу фракцій тих партій чи блоків, за списками яких вони були обрані, при тому, що самі фракції не припинили свого існування. Це явище набуло особливої гостроти передусім для опозиційних фракцій, оскільки від початку роботи парламенту влада взяла курс на зменшення їх чисельності.

Такі переходи по-перше, через зміну структури парламенту деформують політичне волевиявлення народу, по-друге, створюють прецеденти “політичної корупції”, по-третє, є прикладом результативності протизаконного впливу

виконавчої влади та фінансово-політичних груп на внутрішні парламентські процеси.

Головною зовнішньою причиною того що Верховна Рада в громадській думці до цих пір має переважно негативний імідж є свідоме формування окремими державними інституціями негативного іміджу парламенту, ключовими характеристиками якого є недієздатність, зосередженість народних депутатів на власних інтересах, ігнорування проблем рядових громадян, захопленість боротьбою за владу.

До внутрішніх причин належить неспроможність Верховної Ради створити прозору, внутрішньо несуперечливу та послідовну систему законодавства, що сприяла б розвитку демократії та соціально-ринкових відносин у країні.

Треба зазначити, що сьогодні парламент має значно кращі, ніж на початку своєї діяльності, можливості для продуктивної законотворчої роботи. Зріс освітній рівень і професіоналізм депутатського корпусу. Депутатський корпус Верховної Ради за формальними показниками може вважатися найбільш професійним. Порівняно з попередніми скликаннями в парламенті поступово формується політичне ядро парламентських партій – як провладних, так і опозиційних, що входили до Верховної Ради попередніх скликань. Наявність такого ядра, як правило, свідчить про усталеність політичних орієнтацій значної частини виборців, є чинником стабільності Парламенту та передумовою спадковості в його діяльності.

За своєю природою Верховна Рада є найдемократичнішим органом державної влади. Парламент – це єдина трибуна, де опозиційні сили ще можуть заявити про свою позицію і, певною мірою, вплинути на державну політику.

Взагалі, існування опозиції є органічним явищем, необхідною характеристикою політичного устрою демократичної країни. Виступаючи повноправним інститутом політичної системи, опозиція є ефективним засобом цивілізаційного розв'язання суперечностей між інтересами різних соціальних груп, висловлених на політичному рівні, невід'ємною складовою механізму стримувань і противаг у структурі владних відносин.

Головним критерієм опозиційності політичних сил за умов сучасного політичного режиму в Україні можна вважати їх ставлення до політики Президента, що передбачає: чітко артикульоване публічне критичне ставлення до цієї політики, неучасть в її реалізації.

До сильних сторін системної опозиції можна віднести наявність харизматичних лідерів і значної громадської підтримки, що засвідчили результати парламентських виборів. Водночас її слабкими сторонами є відсутність дієвих важелів впливу на владу, роз'єднаність і нескординованість зусиль, що знижує ефективність її дій. Між різними складовими цієї опозиції існують розбіжності з окремих принципів програмних питань, що ускладнює спільні дії системної опозиції в парламенті.

Опозиційні сили мають досить розгалужену мережу організацій в усіх регіонах України, що дозволяє їм ефективно вести політичну діяльність на загальнонаціональному рівні. Це створює передумови для адекватного представлення інтересів різних соціальних груп в регіонах України. Однак для населення України опозиція ще не набула типового для країн зі сталими демократичними традиціями виміру. Тому досить значна частка громадян не пов'язують з опозицією надії на покращення ситуації в країні.

Посередником для початку діалогу між владою та опозицією мали виступити засоби масової інформації.

В умовах будівництва демократичної держави засоби масової інформації набувають визначального характеру. Діяльність політичної влади неможлива без опосередкованих форм спілкування та спеціалізованих засобів зв'язку між різними її носіями. Можливість постійних контактів багатьох людей на сторінках преси, у теле- та радіоефірі, консолідує громадськість і виступає потужним фактором суспільного розвитку. ЗМІ пропагують або критикують ідеї, теорії, політичні програми, виробляють різні соціальні установки, спрямовують людей на зумовлені дії, беруть участь у політичній діяльності. Багато хто називає ЗМІ “четвертою владою”, але вони не мають у своєму розпорядженні будь-яких законодавчих, виконавчих, правоохоронних чи соціальних органів.

Масового характеру набуло використання політичного, економічного, адміністративного, силового тиску на засоби масової інформації та окремих журналістів з метою унеможливлення публікації критичних матеріалів про президента та його Адміністрацію (Офіс), центральних і місцевих органів виконавчої влади, їх керівників. Діяльність опозиційних партій та блоків на загальнонаціональних телеканалах висвітлювалася вкрай обмежено, переважно в негативній тональності. Політична опозиція практично була позбавлена можливості через ЗМІ інформувати громадян про свою діяльність. Особливо сильно це проявилось під час президентських виборів 2019 року.

Більшість загальнонаціональних каналів, перш за все електронних, перетворилися на складові системи формування віртуальної інформаційної реальності, в межах якої відбувалося висвітлення лише рекомендованих подій суспільно-політичного життя та водночас – замовчування тих, що можуть розцінюватися як загроза позиціям влади. Заборона поширення певної інформації, її дозування чи обмеження, а також формування та поширення спотвореної інформації відкривають найбільші можливості маніпулювання суспільною свідомістю.

Ситуація, що склалася в інформаційному просторі, гальмує становлення ЗМІ як інституту громадянського суспільства. Наростання недовіри громадян як до засобів масової інформації, так і до влади, може призвести до поглиблення відчуження між суспільством і державою, згортання процесів демократичного розвитку.

Таким чином можна зробити висновок, що процес становлення демократичної політичної культури в Україні триває. Перспективи її розвитку – у кардинальному оновленні влади, утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні пріоритету прав і свобод громадян.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу різноманітних підходів до визначення сутності політичної культури можна зробити висновок, що політична культура – це сукупність стійких форм політичної свідомості та поведінки, а також характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи. Відповідно до цього визначення структура політичної культури включає в себе культуру політичної свідомості (політичні знання, цінності, ідейно-політичні переконання, а також орієнтації і установки людей по відношенню до політичної системи), культуру політичної поведінки та культуру функціонування політичних інститутів.

Політична культура є тим фактором, який може безпосередньо сприяти або перешкоджати демократичному політичному розвитку. Це підтверджує і практика розвинутих демократичних держав, яка показує, що саме демократична політична культура є основою їх стабільності і динамічного функціонування. Розуміння політичного режиму як функціональної характеристики політичної системи, що включає способи і методи політичного владарювання, а також порядок взаємовідносин громадян, суспільства і політичної влади, дало змогу визначити зв'язок політичної культури з режимом та її місце в ньому.

Політична культура виступає як елемент і функціональний аспект політичного режиму, знаходить свій вияв в ідеологічній складовій, політичному плюралізмі або монізмі, типі партійної системи, ступені гласності в суспільстві. Крім цього, політична культура виступає важливим джерелом легітимності режиму, бо жоден політичний режим не може ігнорувати ставлення до нього підвладного населення.

Демократичні політичні системи потребують для свого існування певного типу політичної культури. В західних суспільствах формування демократичної політичної культури відбувалось в межах загальної органічної соціальної еволюції, що було цілком природно. Більшість сучасних систем опинились в зовсім іншій ситуації. Демократичне будівництво стикається з тим, що

демократичної політичної культури в суспільстві не існує. Це дуже ускладнює розвиток демократичних політичних інститутів, встановлення демократичного політичного режиму. З іншого боку, відсутність тривалої і масштабної практики функціонування демократичних інститутів, в свою чергу, перешкоджає закріпленню і розвитку в суспільстві демократичної політичної культури.

Трансформація політичної культури, як складова загального процесу трансформації, має свої особливості: по-перше, вона відбувається одночасно за декількома напрямками, і по-друге, має певні етапи. Основними напрямками трансформації політичної культури є:

- становлення демократичного типу політичної свідомості;
- формування політичної поведінки на демократичних засадах;
- утвердження демократичної культури функціонування політичних інститутів.

Це означає становлення плюралізму думок; перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного плюралізму; утвердження плюралізму політичних дій, політичної діяльності; формування плюралізму політичної влади.

Перехід до демократичної політичної культури – це перехід від мобілізаційної участі тоталітарного толку і авторитарної апатії до вільної автономної участі у політичному житті, яка забезпечується за допомогою інститутів громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це сприятливе суспільне середовище для формування і поширення демократичної політичної культури і через неї – для зміцнення демократичного ладу, надання процесові демократизації незворотного характеру. У межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил, формується консенсусний тип політичної культури, який передбачає: політичну толерантність до опонентів; повагу до чужої, навіть протилежної думки; діалог як головну форму політичного спілкування; компроміс як головний принцип вирішення суперечностей. В громадянському суспільстві відбувається громадянська соціалізація, тобто засвоєння і підтримка людьми

прикладів і стандартів поведінки та діяльності, норм, культурних цінностей і орієнтирів в яких враховується існування суспільства в цілому і визнається демократичний процес.

Інститути громадянського суспільства як основне джерело суспільної думки підтримують постійний зв'язок у системі “влада-громадська думка” і таким чином впливають на політичні процеси.

Між політичною культурою і політичним режимом існує досить складна залежність. Погоджуючись з висновками Г.Алмонда і С.Верби про те, що політична культура є важливим фактором стабільного функціонування політичної системи, треба зауважити, що демократичний політичний режим може з'явитися і без відповідного рівня політичної культури більшості населення, але для цього необхідне переважання демократичних ідей і установок в правлячих елітах. Формування ж демократичної політичної культури має є результатом ефективного функціонування демократичних політичних інститутів, а для цього потрібен час.

У перехідний період, коли демократична політична культура ще не може виступати як інтегратор суспільства, домінуючим типом стає фрагментарна політична культура. Цей тип культури характеризується відсутністю основоположного консенсусу відносно базових цінностей, ідеалів і цілей суспільства. У політичному житті спостерігається наявність процесів демократичних по формі, але не демократичних за змістом. Фрагментарна політична культура поглиблює почуття ізоляваності, а суперечності і розбіжності між соціальними групами заважає створенню умов, необхідних для справжнього національного співтовариства. Ознаки фрагментарної політичної культури простежуються сьогодні і в Україні.

Політична культура України значною мірою визначена історією розвитку. За довгі роки перебування на перехресті західної та східної політичних культур власна політична культура українського народу, його ментальність сформувались як поєднання різних компонентів культур з перевагою західних компонентів. Проте у посткомуністичному українському суспільстві поширені та мають

помітний вплив уявлення, ідеї, ідеали, орієнтації, настрої, стереотипи мислення і поведінки, культивовані радянським режимом, такі як пасивність, інертність, залежність, безвідповідальність, моральний примітивізм.

Сучасне українське суспільство поляризоване і сегментоване, його політична культура має виразні ознаки фрагментарності. Поляризація суспільства відбувається по лініях “багаті-бідні”, “ліві-праві”, “схід-захід”, “православні-греко-католики” тощо заважає виробленню консенсусу щодо базових цінностей й ідеалів суспільного розвитку.

Економічний стан у державі ускладнює формування демократичної політичної культури. Конфлікт між потребами і інтересами та реальними умовами життя гостро переживається громадянами України, породжує відповідні політичні настрої мас. Бездіяльність владних структур, їх неспроможність змінити ситуацію на краще, некомпетентність політиків призводять до відчуження громадян від держави, влади і прийняття політичних рішень. Результати соціологічних досліджень фіксують великий рівень недовіри до інститутів влади, а також провідних громадських, державних та політичних діячів. За всі роки розбудови демократичної України повна довіра до парламенту, уряду, профспілок, політичних партій вище 10% не піднімалася.

І все ж, за роки трансформації значна частина українського суспільства сприйняла основні демократичні ідеали. За роки незалежності зазнали значного оновлення всі структурні елементи – цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство поступово звикає до політичного плюралізму, до значної диференціації підходів, відкритого висловлювання думок. Відроджуються такі традиційні риси української політичної культури як народоправство, толерантність.

Процес становлення демократичної політичної культури триває. Поки що політична культура України є культурою перехідного суспільства. Перспективи її розвитку полягають у кардинальному оновленні влади, утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні пріоритеті прав і свобод громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. – К., 1996. – 86 с.
2. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии //Полис. - 1992. - № 4. - С. 122 - 134.
3. Андреев С.С. Политический режим и политическая демократия // Социально-политические науки. - 1992. - № 2/3. - С. 10 -22.
4. Баталов Э. Я. Политическая культура как социальный феномен // Вестник МГУ. - Сер. 12. - 1991. - № 5. - С. 68 - 73.
5. Баталов Э.Я. Политическая культура современного американского общества. - М.: Наука, 1990.-256 с.
6. Бебик В. Наша політична культура // Політологічні читання. - 1992. -№ 1.- С. 6-23.
7. Бебик В. М., Головатий М .Ф., Ребкало В. А. Політична культура сучасної молоді. - К.: Укр. НДІ проблем молоді, 1996. - 112 с.
8. Бжезинський З. Великі перетворення // Політична думка. - 1994. -№3.-С. 5-15.
9. Бистрицький Є. Протодемократія та культурнополітичні трансформації в Україні // Політична думка. - 1994. - № 4. - С. 17 - 23.
- 10.Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Современный Левиафан: Очерки политической социологии капитализма. - М.: Мысль, 1985. - 384 с.
- 11.Бутенко А. П. От тоталитаризма к демократии: общее и специфическое // Социально-политический журнал. - 1996. - № 1. - С. 149-158, № 3. -С. 139- 150.
- 12.Буцевицький В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення // Нова політика. - 1999. - № 1. - С. 48-51.
- 13.Видрін Д. Г., Табачник Д. В. Україна на порозі ХХІ століття: політичний аспект. - К.: Либідь, 1995. - 294 с.
- 14.Відродження української національної еліти / Лазоренко О., Козяр Л., Дашкевич Я., Кісь Р. - К.: Українська видавнича спілка, 1998.- 80 с.
- 15.Вілсон Е. Національна ідентичність в Україні // Політична думка. - 1999.- №3. - С. 120-128.

16. Вятр Е. Социология политических отношений. - М.: Прогресс, 1979.-464с.
17. Гавриленко І. Ідеологія. Варіації на задану тему // Віче. - 1997. -№2.- С. 3- 17.
18. Гаджиев К.С. Политическая культура: концептуальный аспект // Полис.- 1991.- №6.-69-83.
19. Гаджиев К.С. Политическая наука. - М.: Междун. отношения, 1995.-400с.
20. Гаджиев К.С. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопросы философии. - 1992. - № 2. - С.3 - 25.
21. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества: Пер. с нем.-М., 1977.- 704с.173
22. Головатий М Проблеми і біль становлення української еліти // Нова політика. - 1999. - № 2. - С. 45 - 49.
23. Головаха Е .И., Панина Н.В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. - К.: Абрис, 1994. - 168 с.
24. Головаха Е. Трансформирующееся общество. Опыт социологического мониторинга в Украине. - К.: Ін-т соціології НАН України, 1996.-143с.
25. Гриценко О. М., Шкляр В. І. Преса і політика: проблеми, концепції, досвід. - К.: Інститут журналістики Київського національного ун-ту імені Т. Шевченка, 2000. - 71с.
26. Громадяни України про внутрішньополітичні процеси // Національна безпека і оборона. - 2003. - № 3. - С.9 -30.
27. Громадянське суспільство як здійснення свободи: Центрально-Східноєвропейський досвід : 36. наук. пр. - Л.: Львівський націон. ун-т, 1999.- 382с.
28. Джилас М. Лицо тоталитаризма. - М.: Новости, 1992. - 541 с.
29. Дзеркало тижня. Рік після Майдану: повторення пройденого. – 2005. 19 листопада.
30. Жулинський М. Україна: формування духовної незалежності // Сучасність. - 1995. -№ 5. - С. 90 - 99.
31. Журавський В. Політична система України: особливості, фактори, чинники права // Віче.-2000.-№ 2.-С. 49-65.

32. Інформаційний бюлетень Інституту соціальної і політичної психології АПН України: вересень 2005 р.
33. Каменская Г. Политическая культура США // Мировая экономика и международные отношения. - 1993. - № 4. - С. 65-78.
34. Кейзеров Н. М. О соотношении гражданской и политической культур // Социально-политические науки. - 1991. - № 7. - С. 121 - 128.
35. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз. - К.: Вища школа, 1998. - 361 с.
36. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідерство. - Л.: Ін-т внутрішніх справ, 1995. - 199с.
37. Левченко О. Масова політична свідомість перехідної доби: українські реалії та перспективи // Нова політика. - 1999. - № 6. - С 20 - 22.
38. Лісовий В.С. Культура - ідеологія - політика. - К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. - 184с. 177
39. Логунова М. М. Демократична політична культура - важливий чинник становлення громадянського суспільства // Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. - К.: Вид-во УАДУ, 2001. - С. 95-112.
40. Логунова М. М. Політична культура - впливовий інструмент формування громадянського суспільства в Україні // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. - Т.3. - С 323-327
41. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Римаренко Ю.І. та інш. (ред). - К.: Генеза, Довіра, 1996. - 942 с.
42. Мерло П. Доверие в электоральном процессе при переходе к демократии // Полис. - 1995. - № 4. - С. 123-130.
43. Мигранян А Долгий путь к европейскому дому // Новый мир. - 1989. - №7. - С. 166-184.
44. Миллс Р. Властвующая элита. Пер с англ. - М: Из-во иностр. лит-ры, 1959. - 543 с.

45. Михальченко М. І., Журавський В. С., Танчер В. В. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору. - К.: Логос, 1997.- 180 с.
46. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. - К.: Стилос, 1998. - 278 с.
47. Нагорна Л. П. Українська політична нація: лінії розламу і консолідації//Віче.- 2000.-№ I.-С. 132-146.
48. Опозиція в Україні. Аналітична доповідь // Центр Разумкова 2002. -К.: Центр Разумкова, видавництво „Заповіт”, 2003. - С.38 - 81.
49. Осипова Е. Социология английской политической культуры // Социологические исследования. - 1992. - № 4. С. 97 - 105, 1992. - № 9.-С.134-142.
50. Паніна Н. В., Головаха Є. І. Тенденції розвитку українського суспільства (1994-1998pp). Соціологічні показники. -К.: Інститут соціології, 1999. - 152с.
51. Парламент в Україні: тенденції та проблеми становлення // Національна безпека і оборона. - 2003. - № 2.
52. Пахарев А. Політична еліта. Формальна? Справжня? // Віче. -1997.-№11.-С. 3-14.
53. Политическая культура населения Украины / Головаха Е. И., Панина Н. В., Пахомов Ю. Н. и др. - К.: Наукова думка, 1993. -136с.
54. Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції .- К.: Генезис, - 1998.- 224 с.
55. Політична цензура в Україні. Аналітична доповідь // Центр Разумкова 2002. - К.: Центр Разумкова, видавництво „Заповіт”, 2003. -С. 82-111.
56. Політологія / За ред. Семківа О. І. - Львів: Світ, 1993. - 576 с.
57. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / Полохало В. та інш. (ред). - К.: Політ, думка, 1995. - 366 с.
58. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели// Полис.- 1996.- №5. - С. 5 - 15.

- 59.Ребкало В. А. Суперечності становлення української політичної культури // Проблеми теорії і практики державного управління і місцевого самоврядування: Матеріали щорічної науково-практичної конференції. - К.:УАДУ, 1996.-С.9-11.
- 60.Рудакевич О.М. Феномен політичної культури // Віче. - 1997. - № 10.-С. 90-104.
- 61.Рябов А. И., Чистяков В. Б. Политическая культура // Вестник МГУ. - Сер. 12. - 1994. - № 1.- С.49 - 59.
- 62.Слюсаренко А. Г. Політична система та політичний режим // Політична думка. - 1993. -№ 1. - С. 18 - 21.
- 63.Тетерук С. Україна-Росія. Партії і парламентаризм сьогодні // Віче. - 2000. - № 2. - С. 66 - 78.
- 64.Токвиль А. Демократия в Америке. Пер. С франц. - М.: Прогресе, - 1992.-554 с.
- 65.Українське суспільство: десять років незалежності: Соціологічний моніторинг та коментар науковців / В.М. Шульга, М.О. Ворона (ред.). - К.: НАН України; Інститут соціології., 2001. - 662 с.
- 66.Українське суспільство 1994-2004. Моніторинг соціальних змін//За ред.Ворони, М.Шульги.-К.: Інститут соціології НАН України.-2004.-705 с.
- 67.Фадеев Д. А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Полис. - 1992. - № 1-2. - С.117-124.
- 68.Фарукшин М. Х., Юртаев А. Н. От культуры конфронтации к культуре диалога // Полис. - 1992. - № 3. - С 148 - 153.
- 69.Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии к консолидации // Мировая эконмика и международные отношения.-1995.-№ 6.- С. 87-94.
- 70.Хенкин С. М. От авторитаризма к демократии: что происходит с общественным сознанием (Из опыта Испании) // Рабочий класс и современный мир. - 1990.-№3. -С. 128-142.
- 71.Хенкин С. М. „Три консенсуса" на пути к демократии // Полис.- 1993. - №3.-С. 188-191.

- 72.Ходаківський М. Громадянське суспільство і національна держава // Віче. - 1998 . -№9. - С. 34 - 46.
- 73.Цимбалістий Б. Політична культура українців // Сучасність. - 1994. -№3. -С. 99 -105, №4. -С. 77-90.
- 74.Цыгынков А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – М.: Интерпракс, 1995. – 296 с.
- 75.Чукот С. Чого не вистачає правлячій еліті в Україні // Віче.-1999. - №6.-С. 39-47.
- 76.Шахтемірова О. Засоби масової інформації та політичні орієнтації громадян України // Нова політика. - 1999. - № 2. - С. 10-14.
- 77.Шляхтун. П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник для студ. вищ. навч. закл. - К.: Либідь, 2002. -574с.
- 78.Шульга М. Правляча еліта. Що думають про неї в Україні // Віче.-1997. - №8.- С. 46-57.
79. Якушик В. М. Різновиди політичних режимів // Віче.- 1995. - № 9.-С. 129-133.
80. Drztrinski Z. The Grand Failure/ The Birth and Death of Communism in the Twentieth century. – N. Y. : Colier Books? 1990/ - 304 p.

Протокол аналізу звіту подібності науковим керівником

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання плагіату щодо роботи:

Автор: Шуваєв Антон Андрійович

Назва: Шуваєв.doc

Координатор: Осьмак Антон Сергійович

Підрозділ: кафедра національної економіки та публічного управління

Коефіцієнт подібності 1:38.2

Коефіцієнт подібності 2:22.9

Тривога: 1

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

- виявлені в роботі запозичення є сумнівними і не мають ознак плагіату. Тому робота визнається самостійною і допускається до захисту;
- виявлені в роботі запозичення не мають ознак плагіату, але їх надмірна кількість викликає сумніви щодо цінності роботи і самостійності її автора. Роботу направити на доопрацювання;
- виявлені в роботі запозичення є недобросовісними і мають ознаки плагіату або в ній містяться навмисні спотворення тексту, що вказують на спроби приховування недобросовісних запозичень. У зв'язку з чим, робота не допускається до захисту.

Обґрунтування:

.....
.....
.....
.....
.....

.....

.....

Дата

Підпис Наукового керівника

«ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ»

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
ТА КІБЕРБЕЗПЕКА:
теорія та практика

*Збірник матеріалів
науково-практичної конференції
(Київ, 15 вересня 2022)*

Електронне видання

КИЇВ - 2022

УДК 351/004.056

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
(протокол №4 від 22 жовтня 2022 року)

Публічне управління та кібербезпека: теорія та практика зб. матеріалів наук.-практ. конф.. (Київ, 15 вересня 2022 р.). [Електронне видання]. – Київ : «ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022. – 111 с.

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень науково-педагогічних працівників, студентів та аспірантів щодо підвищення якості підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», удосконалення компетентностей посадових осіб органів публічної влади, законодавчих ініціатив з питань освіти державних службовців, забезпечення національної безпеки держави, інвестиційно-інноваційного розвитку, організації діяльності публічних службовців, цифровізації публічних послуг, інструментів регулювання інформаційного простору та протидії дезінформації в умовах воєнного стану, механізмів взаємодії влади з представниками бізнесу та громадськості у процесі реалізації реформи децентралізації та ін.

Тези публікуються в авторській редакції.

Організаційний комітет залишає за собою право не поділяти думку авторів.

Редколегія збірника/Організаційний комітет конференції:

ІШИГА Петро Семенович	голова оргкомітету, кандидат технічних наук
ВАСЮК Наталія Олегівна	заступник голова оргкомітету кандидат наук з державного управління, доцент
ЖИВОТОВА Ксенія Вікторівна	відповідальний секретар оргкомітету
КАРПЕНКО Олександр Валентинович	доктор наук з державного управління, доцент
ЗАПОРОЖЕЦЬ Тетяна Володимирівна	доктор наук з державного управління, доцент
КАРЛОВА Валентина Володимирівна	доктор наук з державного управління, професор
ФЕДІРКО Наталія Вікторівна	кандидат економічних наук, доцент
ОСЬМАК Антон Сергійович	доктор філософії з публічного управління та адміністрування

УДК 351/004.056

© «ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022
© Колектив авторів, 2022

Дрозд І. П. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНТЕГРАЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	36
Романенко Є. О. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНОЮ СФЕРОЮ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	38
Крижба Д. В. УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСАМИ НА ШЛЯХУ ЗМІЦНЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	39
Бицань Є. О. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	41
Костенко М. М. РОЗВИТОК ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	44
Логійко І. С. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ: ВЛАДА, ЛІДЕРСТВО, АВТОРИТЕТ	47
Бур'ян Т. Л. ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА	52
Новосьолова І. О. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ДОНОРСТВА КРОВІ В УКРАЇНІ.....	55
Шуваєв А. А. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПУБЛІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»	59
Родічева Н. О. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРИВАТНОГО СЕКТОРА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ	63
Олексійчук Ю.В. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ.....	66

підпорядковуватись Міністерству охорони здоров'я України, «Державній службі України з лікарських засобів та контролю за наркотиками» та «Національному трансфузіологічному центру» відповідно до розподілу повноважень останніх.

Забезпечення функціонування даних суб'єктів системи крові здійснюється Національним трансфузіологічним центром, якому надано всі управлінські повноваження по організації діяльності служби на всіх рівнях, від місцевого до регіонального та національного, а здійснення нагляду за їх діяльністю здійснюється Уповноваженим органом. Крім того, важливо врахувати рекомендації технічного характеру, багато з яких можна розглядати в якості «швидких рішень», призначених для вирішення проблем з забезпечення достатньої кількості біологічно безпечної донорської крові та її компонентів.

Інформаційна складова в галузі донорства крові та її компонентів перебуває в процесі розробки. Таким чином, Законом України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» на законодавчому рівні закріплено інтеграція функціоналу, що забезпечуватиме реалізацію завдань що мають відношення до донорства крові та її компонентів в електронну систему охорони здоров'я. Зокрема, це буде зроблено шляхом розробки та впровадження інформаційного простору системи крові, що забезпечить автоматизацію процесів та обробку даних у сфері донорства крові. Інформаційно-комунікаційні технології та системи, які застосовуються в ньому, є система «Кров та електронна система охорони здоров'я». Головним завданням системи «Кров» є обробка даних та забезпечення суб'єктів інформаційного простору, що в межах власних повноважень здійснюють обробку даних, необхідних для функціонування системи крові.

Шуваєв Антон Андрійович

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

« ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПУБЛІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА »

На основі аналізу різноманітних підходів до визначення сутності політичної культури можна зробити висновок, що політична культура – це сукупність стійких форм політичної свідомості та поведінки, а також характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах

певної політичної системи. Відповідно до цього визначення структура політичної культури включає в себе культуру політичної свідомості (політичні знання, цінності, ідейно-політичні переконання, а також орієнтації і установки людей по відношенню до політичної системи), культуру політичної поведінки та культуру функціонування політичних інститутів.

Політична культура є тим фактором, який може безпосередньо сприяти або перешкоджати демократичному політичному розвитку. Це підтверджує і практика розвинутих демократичних держав, яка показує, що саме демократична політична культура є основою їх стабільності і динамічного функціонування. Розуміння політичного режиму як функціональної характеристики політичної системи, що включає способи і методи політичного владарювання, а також порядок взаємовідносин громадян, суспільства і політичної влади, дало змогу визначити зв'язок політичної культури з режимом та її місце в ньому.

Політична культура виступає як елемент і функціональний аспект політичного режиму, знаходить свій вияв в ідеологічній складовій, політичному плюралізмі або монізмі, типі партійної системи, ступені гласності в суспільстві. Крім цього, політична культура виступає важливим джерелом легітимності режиму, бо жоден політичний режим не може ігнорувати ставлення до нього підвладного населення.

Демократичні політичні системи потребують для свого існування певного типу політичної культури. В західних суспільствах формування демократичної політичної культури відбувалось в межах загальної органічної соціальної еволюції, що було цілком природно. Більшість сучасних систем опинились в зовсім іншій ситуації. Демократичне будівництво стикається з тим, що демократичної політичної культури в суспільстві не існує. Це дуже ускладнює розвиток демократичних політичних інститутів, встановлення демократичного політичного режиму. З іншого боку, відсутність тривалої і масштабної практики функціонування демократичних інститутів, в свою чергу, перешкоджає закріпленню і розвитку в суспільстві демократичної політичної культури.

Трансформація політичної культури, як складова загального процесу трансформації, має свої особливості: по-перше, вона відбувається одночасно за декількома напрямками, і по-друге, має певні етапи. Основними напрямками трансформації політичної культури є:

- становлення демократичного типу політичної свідомості;
- формування політичної поведінки на демократичних засадах;
- утвердження демократичної культури функціонування політичних інститутів.

Це означає становлення плюралізму думок; перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного плюралізму; утвердження плюралізму політичних дій, політичної діяльності; формування плюралізму політичної влади.

Перехід до демократичної політичної культури – це перехід від мобілізаційної участі тоталітарного толку і авторитарної апатії до вільної автономної участі у політичному житті, яка забезпечується за допомогою інститутів громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це сприятливе суспільне середовище для формування і поширення демократичної політичної культури і через неї – для зміцнення демократичного ладу, надання процесові демократизації незворотного характеру. У межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил, формується консенсусний тип політичної культури, який передбачає: політичну толерантність до опонентів; повагу до чужої, навіть протилежної думки; діалог як головну форму політичного спілкування; компроміс як головний принцип вирішення суперечностей. В громадянському суспільстві відбувається громадянська соціалізація, тобто засвоєння і підтримка людьми прикладів і стандартів поведінки та діяльності, норм, культурних цінностей і орієнтирів в яких враховується існування суспільства в цілому і визнається демократичний процес.

Інститути громадянського суспільства як основне джерело суспільної думки підтримують постійний зв'язок у системі “влада-громадська думка” і таким чином впливають на політичні процеси.

Між політичною культурою і політичним режимом існує досить складна залежність. Погоджуючись з висновками Г.Алмонда і С.Верби про те, що політична культура є важливим фактором стабільного функціонування політичної системи, треба зауважити, що демократичний політичний режим може з'явитися і без відповідного рівня політичної культури більшості населення, але для цього необхідне переважання демократичних ідей і установок в правлячих елітах. Формування ж демократичної політичної культури має є результатом ефективного функціонування демократичних політичних інститутів, а для цього потрібен час.

У перехідний період, коли демократична політична культура ще не може виступати як інтегратор суспільства, домінуючим типом стає фрагментарна політична культура. Цей тип культури характеризується відсутністю основоположного консенсусу відносно базових цінностей, ідеалів і цілей суспільства. У політичному житті спостерігається

наявність процесів демократичних по формі, але не демократичних за змістом. Фрагментарна політична культура поглиблює почуття ізольованості, а суперечності і розбіжності між соціальними групами заважає створенню умов, необхідних для справжнього національного співтовариства. Ознаки фрагментарної політичної культури простежуються сьогодні і в Україні.

Політична культура України значною мірою визначена історією розвитку. За довгі роки перебування на перехресті західної та східної політичних культур власна політична культура українського народу, його ментальність сформувались як поєднання різних компонентів культур з перевагою західних компонентів. Проте у посткомуністичному українському суспільстві поширені та мають помітний вплив уявлення, ідеї, ідеали, орієнтації, настрої, стереотипи мислення і поведінки, культивовані радянським режимом, такі як пасивність, інертність, залежність, безвідповідальність, моральний примітивізм.

Сучасне українське суспільство поляризоване і сегментоване, його політична культура має виразні ознаки фрагментарності. Поляризація суспільства відбувається по лініях “багаті-бідні”, “ліві-праві”, “схід-захід”, “православні-греко-католики” тощо заважає виробленню консенсусу щодо базових цінностей й ідеалів суспільного розвитку.

Економічний стан у державі ускладнює формування демократичної політичної культури. Конфлікт між потребами і інтересами та реальними умовами життя гостро переживається громадянами України, породжує відповідні політичні настрої мас. Бездіяльність владних структур, їх неспроможність змінити ситуацію на краще, некомпетентність політиків призводять до відчуження громадян від держави, влади і прийняття політичних рішень. Результати соціологічних досліджень фіксують великий рівень недовіри до інститутів влади, а також провідних громадських, державних та політичних діячів. За всі роки розбудови демократичної України повна довіра до парламенту, уряду, профспілок, політичних партій вище 10% не піднімалася.

І все ж, за роки трансформації значна частина українського суспільства сприйняла основні демократичні ідеали. За роки незалежності зазнали значного оновлення всі структурні елементи – цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство поступово звикає до політичного плюралізму, до значної диференціації підходів, відкритого висловлювання думок. Відроджуються такі традиційні риси української політичної культури як народоправство, толерантність.

Процес становлення демократичної політичної культури триває. Поки що політична культура України є культурою перехідного суспільства. Перспективи її розвитку полягають у кардинальному оновленні влади, утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні пріоритеті прав і свобод громадян.

Родічева Наталія Олександрівна
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРИВАТНОГО СЕКТОРА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Здійснено науково-теоретичне обґрунтування державного управління розвитком приватного сектора у сфері охорони здоров'я України та запропоновано шляхи його удосконалення. Результати, отримані у процесі дослідження, дозволяють сформулювати наступні узагальнюючі висновки.

Проведене дослідження теоретичних засад державного управління розвитком приватного сектора у сфері охорони здоров'я засвідчило, що низка актуальних питань за темою дослідження залишаються недостатньо вивченими та потребують науково-обґрунтованих розробок, зокрема питання децентралізації фінансування та автономізації закладів охорони здоров'я, нормативно-правового забезпечення господарської діяльності з медичної практики, розвитку приватних закладів охорони здоров'я, розбудови публічно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я як інструменту розвитку закладів охорони здоров'я та ін.

З'ясовано, що дослідники визначають розвиток приватного сектора у сфері охорони здоров'я як застосування медичної науки та технологій таким чином, що максимізує користь для здоров'я без відповідного збільшення ризику. Розрізняють три компоненти у розвитку приватного сектора у медичній сфері: 1) технічну якість, 2) міжособистісну якість, 3) зручність.

Встановлено, що зарубіжними науковцями сформульовано три виміри якості медичних послуг приватного сектора: професійної, клієнтської та управлінської. Професійна якість базується на поглядах фахівців щодо задоволеності та професійній оцінці потреб споживачів
